

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
СТУСА

ОХРІМЕНКО МИКИТА ВАДИМОВИЧ

Допускається до захисту:

Завідувач кафедри
всесвітньої історії та археології,

д. і. н., професор

_____Литвиненко Р. О.

« _____ » _____ 2021 р.

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІСПАНІЇ: БРОТЬБА ІДЕОЛОГІЙ

Спеціальність 032 Історія та археологія

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Моргун В. А. професор

Кафедри всесвітньої історії та археології,

д. і. н., професор

Оцінка: ____/____/____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Дровозюк С. І., д. і. н., професор

_____
(підпис)

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Охріменко М. В. Громадянська війна в Іспанії: боротьба ідеологій. Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Історія та археологія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

В кваліфікаційній роботі було проаналізовано особливості і значення ідеологічної складової у протиборстві різних сторін громадянського конфлікту в Іспанії 1930-х рр. Досліджено історичних контекст виникнення протистояння ідеологічних платформ, їх теоретичний аспект та практичний вимір, а також їх міжнародне значення. Результати дослідження можуть бути цікаві для істориків, студентів гуманітарних напрямів підготовки та усіх, хто цікавиться історією Іспанії.

Ключові слова: анархо-синдикалізм, комунізм, громадянська війна, фаланга, хунта

88 с., Бібліограф.: 24 найм.

ABSTRACT

Okhrimenko M. V. The Civil War in Spain: the straggle of ideologies. Specialty 032 «History and Archeology», EP «History and Archeology». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The qualifying work analyzed the features and significance of the ideological component in the confrontation of various parties to the civil conflict in Spain in the 1930s. The historical context of the emergence of confrontation of ideological platforms, their theoretical aspect and practical dimension, as well as their international significance are studied. The results of the study may be of interest to historians, humanities students and anyone interested in the history of Spain.

Keywords: anarcho-syndicalism, communism, the civil war, the phalanx, the junta.

88 p., Bibliography: 24 items.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО КОНФЛІКТУ ТА РОЗСТАНОВКА СИЛ.....	16
2.1. Ситуація в Іспанії напередодні конфлікту.....	16
2.2. На шляху до проголошення Другої Іспанської Республіки.....	24
2.3. Республіканський період.....	36
РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЧНІ ПЛАТФОРМИ УЧАСНИКІВ ВІЙНИ.....	42
3.1. ІФ ХОНС, СЕДА.....	42
3.2. Ідеологічні платформи політичних сил республіканського табору.....	53
РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ІДЕОЛОГІЧНОЇ БОРОТЬБИ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	63
4.1. Заколот.....	63
4.2. Липень 1936 – травень 1937 року.....	68
4.3. Прем'єрство Хуана Негріна, наступ на Теруель, битва на Ебро та падіння Республіки.....	74
РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ КОНФЛІКТУ.....	80
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	87

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КПІ	Комуністична партія Іспанії.
РПМЕ	Робітнича партія марксистської єдності.
НКП	Національна конфедерація праці.
ФАІ	Федерація анархістів Іберії.
ОСМ	Організація соціалістичної молоді.
СЕДА	Іспанська конфедерація автономних правих.
ХОНС	Хунта націонал-синдикалістського наступу.
ІФ	Іспанська Фаланга.
«Асальто»	Штурмова гвардія.
ІФ ХОНС	Іспанська фаланга і ХОНС.
ІТФ ХОНС	Іспанська традиціоналістська фаланга Хунт націонал-синдикалістського наступу
ЗСТ	Загальна спілка трудящих.
ІСРП	Іспанська соціалістична робітнича партія.
ОСПК	Об'єднана соціалістична партія Каталонії.
СВІ	Служба військової інформації.
РНЕ	Рада національної економіки.
БНП	Баскська націоналістична партія.

ВСТУП

Актуальність. Громадянська війна в Іспанії, це один з найбільш динамічних епізодів європейської історії XX століття. Це пояснює посилену цікавість до цієї теми як у зарубіжній, так і вітчизняній історичній науці. Проте, слабо дослідженим є ідеологічний контекст і передумови війни. Зазвичай погляд на ідеологічні платформи ворогуючих сторін у вітчизняній історіографії виходить з загального ставлення до комунізму чи фашизму. Негативний досвід українського народу, не дозволяє більш холодно оцінювати комуністичні, соціалістичні і просто ліві рухи світу, особливо ті, яким в той чи інший період історії допомагав СРСР. Схожа ситуація і з оцінками ролі ІТФ ХОНС, на цей рух дивляться або виключно з позицій антикомунізму, або через призму радянської історичної школи.

Сучасні політичні реалії у світі, вони демонструють посилення нового ідеологічного розколу у світі. Це продемонстрував активний страйковий рух 2020 року, у всіх великих країнах і опір цьому рухові. Ідеологічна боротьба у США довкола расового питання, також вийшла на новий рівень конфлікту, час від часу між сучасними лівими і правими політичними угрупованнями спалахують збройні сутички. І цей конфлікт певною мірою поширився на весь світ. Можна згадати і скандальну заяву французького генералітету про можливість державного заколоту у 2021 році, і схвальну реакцію найбільшої європейської ультраправої партії «Національного фронту».

Усвідомлюючи посилення ідеологічної конфронтації в середині розвинених країн, не можна не згадати політичну напругу у Європі 1930х років [23]. Тоді ліберальна демократія значно поступилася політичному радикалізму. Схожі процеси ми спостерігаємо і сьогодні. Тому не можна не згадати Громадянську війну в Іспанії та її ідеологічний контекст. Адже саме Іспанія стала апогеєм накопичених в Європі протиріч, і виходу найбільш радикальних устремлінь політичних радикалів. Іспанія була єдиною країною, де протиріччя

були настільки кричущими, що жодна з сторін була незгодною здатися і була налаштована битися до кінця.

Цікаво і те, що Громадянська війна була не лише боротьбою радикалів між собою, а й полем для реалізації для найбільш амбітних та унікальних політичних програм [22]. Тому беручи до уваги сучасну політичну кризу, слід актуалізувати найбільш радикальне виявлення кризи минулої. Слід поглянути на конфлікт, відкинувши призму українського національного досвіду, зрозуміти іспанський контекст щоб усвідомити справжній масштаб події.

Об'єктом дослідження виступає боротьба політичних сил та груп в Іспанії першої половини XX століття.

Предметом дослідження є ідеологічні платформи та практична діяльність політичних супротивників у Громадянській війні в Іспанії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від початку XIX століття до квітня 1939 року. Нижня межа обумовлена зародженням протиріч та появою умов для утворення політичної нестабільності Іспанії у XX столітті. За верхню хронологічну межу взято дату закінчення Громадянської війни в Іспанії.

Географічна межа дослідження визначається територією сучасної Іспанії та Марокко.

Головною **метою дослідження** є аналіз основних політичних рухів Іспанії часів Громадянської війни, передумови їх виникнення та їх ідеологічних платформ. У зв'язку з цим необхідно розв'язати наступні **дослідницькі задачі**:

1. Виокремити ті глибокі історичні передумови політичного та соціального розвитку Іспанії, що призвели до Громадянської війни.
2. Дослідити ідейну основу та генезис всіх політичних організацій, що приймали активну участь в Громадянській війні та її розв'язанні.
3. Окреслити зміни у державному устрою Іспанії в 1931 році, що значною мірою вплинуло на початок Громадянської війни.
4. Дослідити досвід практичного застосування ідеологічних платформ сторонами конфлікту.
5. Розглянути міжнародний аспект конфлікту.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення отриманих результатів полягає в систематизації ідеологем доби громадянської війни в Іспанії та їх вплив на історію Європи 1930-х рр. Практичне значення полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані у підготовці узагальнюючих праць з новітньої історії Європи та з історії Іспанії.

Наукова новизна дослідження полягає в спробі дослідити генезис основних політичних груп в Іспанії та прослідкувати зв'язок з загальним станом Іспанії в першій третині XX століття. Дослідження політичних платформ та способів їх реалізації, формування іспанської політичної культури. Для цього було досліджено ряд комплексних джерел, від мемуарів до безпосередньо політичних програм сторін конфлікту.

Характеристика структури роботи. Робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновку та списку використаної літератури і додатків. Перший та третій розділи складаються з трьох підпунктів, другий розділ – з двох. Обсяг використаних джерел і літератури складає 24 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок, з яких основний текст займає 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Про війну в Іспанії, іспанськими, французькими, британськими, німецькими та російськими авторами, а ще багатьма іншими написано близько 20 тисяч робіт. Зарубіжна історіографія закладалася, таким же чином, як і радянська. Вона створювалася учасниками та очевидцями подій. Тому дуже великий пласт джерел несуть дещо особистісний характер, можуть бути приправлені живими спогадами і іншим. З самого початку в зарубіжній історіографії були представлені різні точки зору: від крайньої правої, профашистської, до крайньої лівої і анархістської.

Майже всі роботи радянських істориків, політизовані та занадто ідеологізовані, витримані в дусі офіційної концепції. Праці іноземних очевидців та дослідників перекладалися вибірково, тільки ті, що були співзвучними з радянською ідеологічною доктриною. Праці які хоч трохи не вкладалися в концепцію почали перекладати з другої половини 1980х років.

До таких авторів певною мірою належить Жорж Сорія з його двотомною працею «Війна і революція в Іспанії 1936-1939 рр.». Виданою на території СРСР в 1987 році. Вже у передмові перекладача, нам дають зрозуміти що автор є дружною персоною до Радянського союзу, перекладач дуже багато зусиль вкладає щоб своєю передмовою налаштувати правильний ідеологічний дискурс для видання.

Сам же Жорж Сорія, був не лише дослідником цієї війни, а й певною мірою учасником. Жорж Сорія був військовим кореспондентом від Франції. Працював разом із радянським кореспондентом М. Кольцовим.

Двотомна праця Жоржа Сорія витримана дещо інакше, ніж передмова перекладача, жвавий і доступний пересічному читачеві стиль написання. Радянське видання вийшло добре ілюстрованим, в тому числі, фотографіями зробленими самим автором у вирі тих подій. Цікавим доповненням до цього видання, є інтерв'ю з різними особами, досвід яких є дотичним до тематики

дослідження. Перед кожним тематичним блоком, автор вставляє інтерв'ю. В книжці містяться інтерв'ю з радянськими офіцерами, що у часи Громадянської війни в Іспанії, були військовими радниками республіки. Також інтерв'ю з Андре Мальро що був головою «Міжнародного комітету проти війни і фашизму», в цьому інтерв'ю, автор із опитуваним зосереджуються на суті політики «Невтручання», оскільки опитуваний мав до цього певне відношення. Цікавими є інтерв'ю з Долорес Ібаррурі, яка повз роки дає ряд міркувань з причин поразки республіканського проекту. Незвично було бачити інтерв'ю Індіри Ганді, дочки Джавахара Неру, де вона відповідає щодо значення цієї війни та її сприйняття індійським антиколоніальним рухом. Таким чином автор передує кожній тематичній главі, інтерв'ю з людьми дотичними до тої чи іншої тематики.

Описуючи перші періоди республіки та самої громадянської війни, автор зосереджується на самій суті подій, не переходить на особистості. Особливо, беручи до уваги інші переведені праці іноземних істориків, цікавим є те що роль КПІ у тих чи інших подіях не була завищеною. Лише по мірі дійсного зростання впливу КПІ, зростає його значення і в дослідженні. Варто лише сказати, що дещо слабою частиною дослідження, є те що майже не було висвітлено ідеологічну програму, урядові дії та військове планування з перспективи франкістів. Саме тут, і на питанні травневих подій 1937 року, можна прослідкувати ідеологізованість автора.

Після розпаду СРСР в пострадянському просторі активно публікуються роботи і з протилежною радянській думці. Пишуться і вітчизняні роботи, певною мірою з позитивним відгуком до заколотників. Такий розворот пояснюється повним падінням цензури, та появою певної призми негативного досвіду існування під радянським режимом, тепер будь-який прояв антикомунізму, нехай і від інших тоталітарних рухів, стає чимось сприйнятним. Проте, це дозволяє більш детально дослідити табір франкістів, саму персону Франко та інших учасників подій.

У цьому розрізі, цікавими є праці О. П. Іваницької, української дослідниці політичної історії Іспанії. Вона видала ряд історичних біографій персон,

діяльність яких більш ніж дотична до описуваних подій. Це «Альфонсо XIII – король парадоксів» та «Франко – каудильйо Іспанії». У першій з робіт відбувається і детальний екскурс в історію Іспанії що передувала життю Альфонса XIII, і коротка біографія його батька. Після цього авторка розпочинає описання життя короля, в біографію вдало вплетений загальноісторичний контекст. Подібне дослідження, надає певної свіжості, оскільки змальовує життя людини, яку радянська історіографія зазвичай оминала. Схожа ситуація спостерігається і з історичною біографією Франсиско Франко Баамонде, лідера іспанського заколоту. Праця О. П. Іваницької, одна із перших спробна вітчизняному просторі звернути увагу на цю персону Каудильйо. У цій праці, Франсиско Франко постає в незвичному для пострадянського просторі образі. Читаючи цю біографію, з'являється розуміння чому саме Франко став лідером нової держави. Адже дослідниця доводить факти, з яких Франко постає хоч і не харизматичним і статним, проте надзвичайно рішучим, жорстким та хоробрим чоловіком який користувався репутацією людини з якою приходить перемога. Аспект формування характеру каудильйо африканською компанією був досі слабо висвітлений вітчизняною історіографією. До того ж з дослідження стає зрозумілим, що не дивлячись на загальну репутацію відлюдної людини, Франко мав безліч знайомств і друзів. Чого тільки варті теплі стосунки із королем Альфонсо XIII.

На початку XXI століття, в пострадянський простір потрапляє ряд праць відомих британських іспаністів, праці яких були витримані в нейтральній площині по відношенню до сторін конфлікту. В першу чергу це Хью Томас та Поль Престон.

Робота Хью Томаса «Громадянська війна в Іспанії. 1931-1939 рр.», є доволі відомою, вона неодноразово видавалася за кордоном і в Російській Федерації. Вже назвою своєї праці, дослідник дає зрозуміти свій погляд на Громадянську війну в Іспанії. Хью Томас неодноразово акцентує увагу на подіях починаючи з 1931 року, адже події починаючи з утворення республіки і без того несли конфліктний характер. Вагома частина цієї книги присвячена цьому

початковому етапові. Автор неодноразово приводить факти політичного насильства у довоєнний період, починаючи від травневих погромів церков у 1931 році та змови генерала Санхурхо, закінчуючи Астурійським повстанням та хвилею терору у 1936 році. По суті, автор натякає таким об'ємом фактажу, що період від утворення республіки до заколоту, і є першим періодом громадянської війни, правда менш інтенсивним. Праця Хью Томаса, це цікавий приклад порівняно не упередженого наукового дослідження. По справжньому, автор не симпатизує жодній з сторін конфлікту.

Особливо сильні враження складає монографія Поля Престона, в якій автор показує, що режим Франко несе відповідальність за більшу кількість жертв. На відміну від республіканців, які намагалися присмирити насилля та притягнути винних до суду, Франко цілеспрямовано використовував системний терор як метод завоювання країни та укріплення власної влади. Упор робився на крайню жорстокість та безкарність катів. Все це мало паралізувати волю до будь-якого супротиву. Пол Престон присвятив монографію «Іспанський Холокост» Другій республіці, кривавій громадянській війні та франкістській диктатурі. Вона складається з прологу, епілогу, та детального коментаря, фотоматеріалу і розділена на 6 частин: 1) Походження ненависті і насильства; 2) Інституалізація насильства; 3) Наслідки заколоту; 4) Обложений Мадрид: загроза і відповідь; 5) Дві концепції війни; 6) Вклад Франко в терор.

Книга викликала гостру полеміку. Офіційна історія в Іспанії, довго представляла Франсиско Франко як «батька вітчизни», зберігшого нейтралітет під час Другої світової війни, і автора «іспанського економічного дива» 1960х років, але передусім об'єднателя народу, врятувавшого Іспанію від терору. Престон переконливо демонструє зовсім іншу картину – систематичну політику вбивств та масових репресій – в якій баче послідовну війну проти мільйонів своїх співвітчизників.

Окремо слід виділити праці дослідників анархізму та анархо-синдикалізму, це Вадим Дамьє та Олександр Шубін. У пострадянському просторі, були популярні дві тенденції, це перспектива досліджень з радянської позиції та про-

франкістської. Тобто була популярною досі думка про заколотників з НКП-ФАІ та п'яту колону РПМС. Ці дослідники описали іспанську революції з про-анархістських позицій. Формуючи комплексну уяву про анархо-синдикалізм як ідеологію, його цілі та шляхи реалізації у громадянській війні.

Олександр Шубін у своїй праці «Велика іспанська революція», доводить і аргументує думку, що проміжок часу між липнем 1936, та червнем 1937 років, був найбільш революційним періодом в історії Іспанії, та всієї Західної Європи ХХ століття. У своєму дослідженні Шубін акцентує увагу на передумовах конфлікту, процесі розвитку та еволюції найбільших революційних рухів, таких як ІСРП, ЗСТ, НКП-ФАІ та РПМС. Не оминає дослідник і франкістського табору зосереджуючи увагу, як і у випадку з анархістами та соціалістами, на соціальній практиці іспанських фашистів. Праця Олександра Шубіна не оминає жодного аспекту Громадянської війни в Іспанії. Цікавим є вивід автора стосовно політики КПІ та Хуана Негріна, вони спускали свою критику на Ларго Кабальєро та анархістів зосереджуючи свою думку довкола неорганізованості міліційної армії, тому міліційна структура була змінена на регулярну, а підприємства передані власникам чи державі. Проте, жодної перемоги, ця ефективна регулярна армія не здобула. Автор нагадує що єдиною справжньою перемогою республіканців була епопея довкола оборони Мадриду масову роль в якій відіграли різнобарвні міліційні підрозділи. Це дуже слушне і цікаве зауваження автора. Загальний вивід книги, Шубін виводить у її назві, хоч і на короткий термін, але вперше було реалізовано повноцінний соціалістичний сектор що існував переважно на егалітарних засадах. І тому подібно до інших революцій що несли дещо нове в людській історії, іспанська революція на думку автора, заслуговує на звання «Великої»

Вадим Дамьє у своїй праці «Історія анархо-синдикалізму», дає велику та найбільш комплексну характеристику стосовно концепції анархо-синдикалізму, його утворення, зв'язок з іншими політичними школами та програмні документи тих чи інших рухів. Оскільки саме на іспанській землі ця ідеологія набула найбільшого розвитку, автор зосереджує свою увагу передусім саме на НКП-

ФАІ, їх шляху та програмі. Автором було перекладено та надано читачам славнозвісну «Сарагоську програму» та її тлумачення, ця праця дає підстави вважати цей документ найбільш детальною та пристасованою анархістською програмою в історії людства. Практичний вимір всіх рішень НКП-ФАІ добре висвітлений у праці дослідника.

З джерел що мною використовувалися важливу роль відіграє мемуаристика та репортажний жанр. Громадянська війна в Іспанії, це була війна що найбільше в історії ХХ століття висвітлювалася в міжнародній пресі. Не була і виключенням радянська преса. Найбільш цікавими є наробітки Іллі Еренбурга та Михайла Кольцова.

Ілля Еренбург, це радянський публіцист. До кінця 30х років, він знаходився у політичній еміграції, що було пов'язано із тим що він не у всьому погоджувався з радянським керівництвом. Проте активна фашизація Європи, посприяла тому що до кінця 1920-х років, він оформився як про-радянський публіцист, хоча працював звісно не лише на радянські періодичні видання, а й на західні, переважно лівого толку. У 1931 році, за кілька місяців по падінню монархії та встановленню Другої республіки Ілля Еренбург вирушає до Іспанії. Можливо публіцист передчував той справжній масштаб цього періоду в історії цієї країни. Репортажі 1931-1932 років, це переважно подорож Іспанією, від Мадриду до найменших поселень Естремадури. Журналістові вдається передати тонкощі іспанського політичного та просто людського життя. Картини найбідніших поселень, скрути робітничого населення та кричущої нерівності створюють доволі жалібний емоційний фон. Проте, дають повноцінну уяву про перші роки існування Республіки та причини тієї трагедії що розвернеться у 1936-1939 роках.

Не менш цікавими були замітки складені про період самої Громадянської війни в Іспанії. Ілля Еренбург спілкується з населенням Мадриду, простими бійцями міліцій та бійцями Інтербригад. Цікавим є опис спілкування з італійськими військовополоненими після битви під Гвадаллахарою. У цьому етапі «Іспанських репортажів» прослідковується більше вже радянський

ідеологічний вплив, це видно в різко негативному ставленні до РПМЄ та НКП-ФАІ. Проте читаючи матеріали Еренбурга, слід пам'ятати про певне тяжіння до міфотворчості, в першу чергу це стосується опису жорстокості франкістів по відношенню до населення.

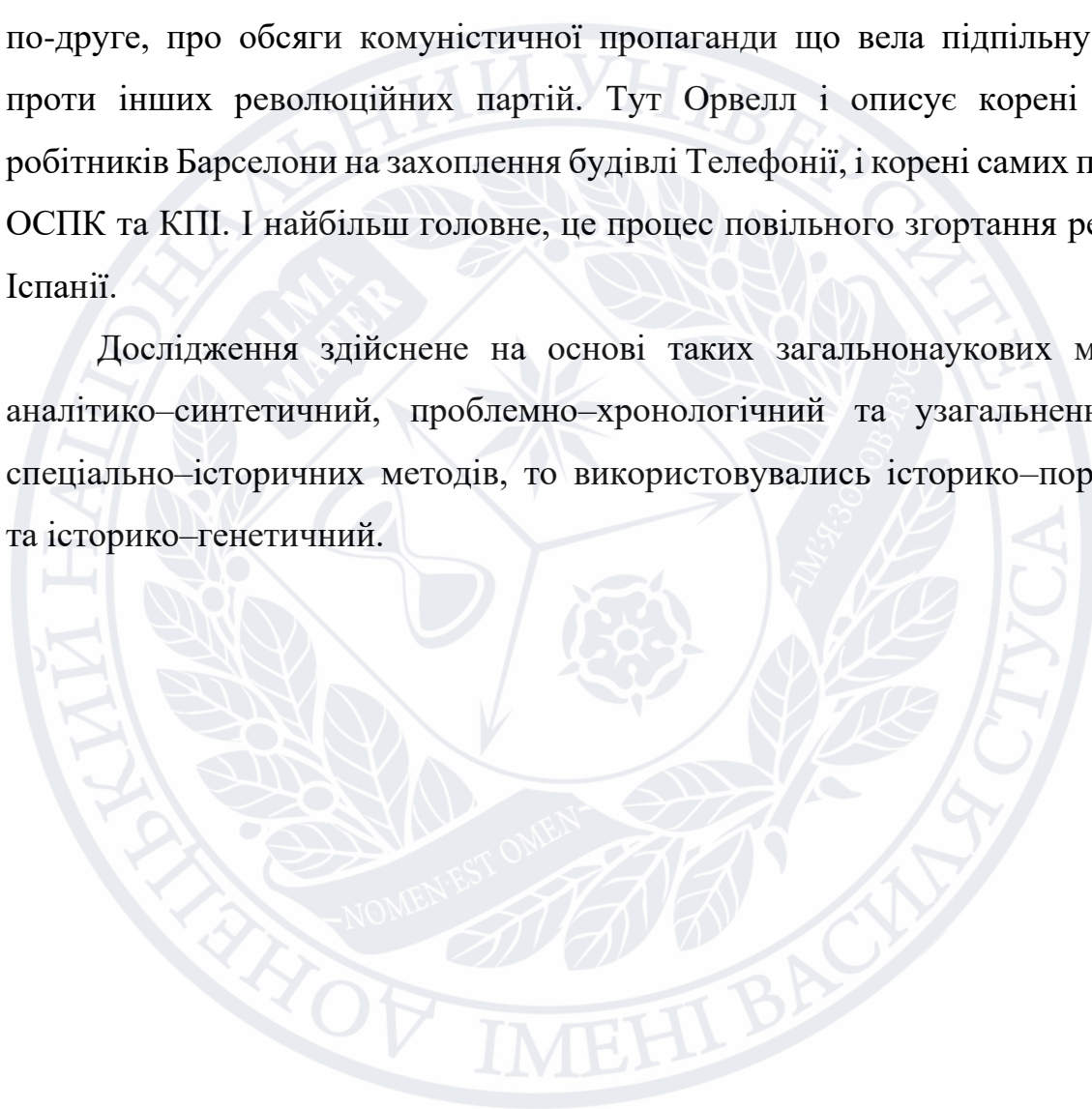
З серпня 1936 по листопад 1937 року, в Іспанії перебував М. Кольцов, що регулярно писав репортажі для газети «Правда». На основі цих репортажів було укладено «Іспанський щоденник». Ця праця, є однією з найбільш відомих репортажних робіт з історії цієї війни у світі. Репортажі М.Кольцова цікаво читати та досліджувати, усвідомлюючи що він був не лише публіцистом, а й історичним діячем у цих подіях. В «Іспанських репортажах» є склад кількох бесід з найвищими ешелонами іспанської влади, наприклад з Індальсіо Пріето, Ларго Кабальєро та Хуаном Негріном. Проте Кольцов не лише вів бесіди з керівництвом республіки, а й втручався в його дії посередництвом цих розмов. Так після розмови з Ларго Кабальєро в вересні 1936 року, один із наближених до Ларго сказав що тепер, він лобіюватиме створення регулярної армії та виділення на це коштів. В решті Кольцов став протобразом впливового радянського агента з «По ком дзвонить колокол» Хемінгуей, що характеризувало його як особистість. «Іспанські щоденники», це цікаве джерело що дає можливість дослідити особистісний вимір складу республіканського уряду.

До мемуарних джерел якими я послуговувався належать спогади Джорджа Орвелла викладені у книзі «Данина Каталонії». Орвелл приймав участь у війні з грудня 1936 по червень 1937 року. Видав він їх ще до завершення війни у 1938 році. Він мав би стати репортером від Лейбористської партії, але захопившись атмосферою революційної Барселони Орвелл прийняв рішення долучитись до загонів РПМЄ на Арагонському фронті. Структурно, спогади письменника можна поділити на два змістовних блоки. Перший це власні спогади відносно подій. Другий, це пояснення-коментар стосовно самих подій. З першого змістовного блоку ми можемо зрозуміти емоційний фон та побут антифашистських міліцій на фронті, їх демократичний устрій. Опис же травневих подій, в яких Орвелл випадково прийняв активну участь, дає нам

розуміння того, наскільки насправді ті міліції були добре організовані і наскільки населення Барселони звикло до політичного насильства. Дає цей змістовний блок і розуміння психологічного портрету звичайних інтербригадівців та іспанських вояків.

Другий же блок, зосереджений на політичному тлумаченні та коментуванні подій, по-перше формує уявлення про погляди самого Орвелла. А по-друге, про обсяги комуністичної пропаганди що вела підпільну боротьбу проти інших революційних партій. Тут Орвелл і описує корені мотивації робітників Барселони на захоплення будівлі Телефонії, і корені самих провокацій ОСПК та КПІ. І найбільш головне, це процес повільного згортання революції в Іспанії.

Дослідження здійснене на основі таких загальнонаукових методів як аналітико-синтетичний, проблемно-хронологічний та узагальнення. Щодо спеціально-історичних методів, то використовувались історико-порівняльний та історико-генетичний.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО КОНФЛІКТУ ТА РОЗСТАНОВКА СИЛ

2.1. Ситуація в Іспанії напередодні конфлікту

Іспанія, одна з найбільших європейських країн. Розташована на території Піренейського півострова. Більшість її території слабо придатна до ведення сільського господарства. Камениста поверхня центральних регіонів країни і посушливий клімат, відсутність великих водних артерій не дають мати велику кількість надлишкового продукту з сільського господарства. Звісно є регіони і більш придатні до землеробства, такі як Країна Басків, Каталонія, Галісія та Астурія, в цих же регіонах зосереджена і велика частина викопних джерел, корисних надр. Але вся біда в тому, що в усіх цих регіонах на момент формування єдиної Іспанії, сформувалися інші народи на етнічні групи, які дещо відрізнялися від «ядра» іспанської нації – кастильців чи арагонців. Певною мірою Іспанії водночас пощастило й ні з територією.

Значною мірою, на майбутню історію Іспанії вплинув життєвий шлях короля Фердинанда II Арагонського, більш відомого під прізвиськом – Католик . Будучи лише спадкоємцем Арагону, в 1462 році він вже унаслідував титул намісника Каталонії. За цим послідувала війна з каталонською знаттю та іншими претендентами на цей титул. До 1472 року і Каталонія, і Арагон були з'єднанні під владою однієї особи. В цей же період Фердинанд укладає шлюб з Ізабелою I Кастильською. В 1475 році ним укладено Сеговійську угоду, якою він визнавався королем Кастилії та Леону. А в 1492 році взяттям Гранади закінчується Реконкіста, майже всі землі сучасної Іспанії були доєднані саме за життя Фердинанда II Католика.[8]

Отже, Іспанія тепер об'єднана і під однією короною. Як же ж вона розпочинає свій шлях? Будучи вже консолідованою війною проти маврів, вона і надалі консолідується, тепер вже довколо католицизму. Саме католицизм стає тим стержнем на якому тримається нова держава. Постійна підтримка Фердинандом

II Католиком папства та церкви, надає йому широкі вповноваження. Він створює орден «Свята Ермандада», праобраз поліції, ця войовнича структура активно співпрацює з Інквізицією, слідує за правопорядком, подавляє заворушення в регіонах, переслідує єретиків. Таким чином, присутність королівської влади відчувається навіть в регіонах де не присутні його прямі вассали. Якщо згадати відомий літературний твір, що звучить відлунням через усю історію єдиної Іспанії, «Дон Кіхота» Мігеля Сервантеса Сааведри, то можна згадати чимало згадувань «Святої Ермандад», що свідчить про певну всеосяжність королівської влади того періоду. Таким чином будь-які відцентрові тенденції ставали маловірогідними. Більш того, саме тут розпочинає свій важкий поступ Контрреформація, баскський монах Лойола (баски і сьогодні є найбільш відданими католиками ніж будь-який народ Європи) та його братство Ісуса стають ідеологами Іспанії та її народу. Як пише дослідник Х'ю Томас : «Золотий вік Іспанії, коли вона, хоч і на короткий проміжок часу, увійшла в ряд найвпливовіших держав світу, став апогеєм і для іспанської церкви, що згуртовувала націю. Вплинули тут і успіхи іспанської зброї, досягнуті за рахунок довірливих відносин між солдатами і офіцерами, які частіше обідали за одним столом. В ті часи дворянство часто служило у війську звичайними вояками. Як і встановлення хороших відносин між іспанськими колоністами й туземцями Америки, цей демократичний дух мав бути віднесеним на рахунок церкви, чие вчення про рівність всіх перед Богом жорстко притримувалося в Іспанії. Іспанські теологи, врятувавшись від Реформації, були вільними від постійних суперечок про форму церковних служб, що втомляли північ Європи. Вони вільно обговорювали відносини між громадянами та суспільством, і навіть доказували бажаність більш справедливого розподілу земель. Відчуття національної та соціальної єдності, які підтримувала церква, в решті решт знайшло підтвердження в бурному розквіті іспанської літератури та живопису, що продовжувався до середини XVIIст.» [16]

Подібна ситуація призвела до «герметизації», як висловився Х.Ортега-і-Гассет, соціальних відносин із церквою.[18] Але був і ще один чинник, що заклав підвалини під складну іспанську ситуацію. Це розпочата колонізація Америки.

Іспанія як і Португалія, не встигли на розподіл Середземноморських торгових шляхів між звичними гравцями, такими як Венеція, Генуя, Марсель, Флоренція, та новим гравцем що всім одразу ж почав заважати – Османською державою. Ця неприємність спонукала до пошуків нових торгівельних шляхів в обхід Середземного моря. Експедиції Васко да Гами та Христофора Колумба були відправлені саме з цією метою. Цікаво, що недивлячись на ортодоксальність церкви щодо гіпотези відносно круглої форми Землі, саме на цей фактор покладалася експедиція Христофора Колумба. Чим ці потуги завершилися, це загальновідомий факт. У 1494 році Іспанська корона укладає Тордесільяський договір із Португалією, за ним Іспанії доставалися обидві Америки, окрім Бразилії, та частина Тихого Океану. [8]

Після цього починається історія нещадної експлуатації та закріпачення місцевого населення, та місцевих надр. У цьому всьому активну участь приймає церква та іспанське, кастильське дворянство. Нерозуміння духу епохи, експансивний та екстенсивний характер розширення Іспанії призвів урешті решт до жахливої інфляції та скорого зубожіння Іспанії.

Ситуація могла б бути дещо інша. По південно-східному і західному узбережжю Іспанії були розкидані великі портові міста : Севілья, Барселона, Картахена, Більбао та ін. В цих містах в дусі епохи почав народжуватися буржуазний клас ,схожий з тим що зароджувався в Італії чи на півночі Європи. Саме розвиток цього класу і його погляд на колоніальну політику призвів до надзвичайної ефективності Нідерландської та Англійської колоніальних політик. В той же час, іспанське селянство також було більш вільним, аніж у сусідній Франції, що також у перспективі мало народити в Іспанії сільську літературу третього стану. Проте відношення королів та імператорів до Іспанії та її заморських володінь як до ресурсної бази призвело до невдоволення міських, купецьких та селянських мас. Зростало і невдоволення місцевого дворянства.

Таке становище неминує мало призвести до повстання. Карл V (для іспанців Карлос I), будучи мечем Контрреформації, постійно користувався іспанськими коштами у своїх військових компаніях, оскільки іспанські землі користувалися певною автономією в складі Священної Римської імперії, він не міг просто брати в іспанців гроші, він мав позичати. У 1519 році, кортеси висунули йому ряд вимог під позику (не залишати Іспанію, не користуватися податками Іспанії для сплати їй же боргу, та не призначати іноземців на посади), Карлос I гроші взяв, але жодної з вимог не виконав, уйшов на війну і призначив фламандця Адріана Утрехтського слідкувати за Іспанією. Це призвело до невдоволення спочатку міст, а згодом і селянства. Повстання комунерос (тому що ядром повстання були міщани, що жили в міських комунах) тривало два роки, проте було жорстоко придушено. Іспанські міста втратили колишню автономність, права бюргерства були розтоптані, а вірні Карлосу I дворяни отримали змогу закабляти селян, фактично прикріпивши їх до землі. Події 1520 року в Іспанії негативно вплинули на хід її історії, втрата автономії міст і духу демократизму серед вищих станів суспільства призвели до феодальної та клерикальної консервації іспанського суспільства.[4]

Згодом Іспанія втратила колишній вплив у Європі через економічне відставання, аж до 19 століття вона жила колишньою славою та перемогами, не розуміючи наскільки вона відстала від своїх конкурентів. Це можна прослідкувати навіть на прикладі сусідньої Португалії, яка до тимчасової унії була більш успішним гравцем у колоніальних відносинах ніж Іспанія.[8]

Історію Іспанії у 19 столітті можна описати як постійний шок та приниження. У цьому столітті зв'язана феодальною відсталістю та крайнім клерикалізмом, вона намагалася всіми силами вийти з цих пут.

Першим шоком для Іспанії стала її участь в антифранцузьких війнах, яка виявилася для Іспанії невдалою. Враховуючи що навіть найсильніші та більш модернізовані країни Європи падали до ніг Наполеона, недивно що й Іспанія будучи геть відсталою та корумпованою зазнала поразки. Мануель Годой під примусом збоку Наполеону, приєднався до антианглійської блокади та оголосив

війну Португалії. Це одразу ж призвело до кризи, оскільки саме Британія була основним імпортером іспанської продукції, історія імпорту залізної руди та виробів металургії з Більбао, наприклад, тягнеться ще з високого середньовіччя. Іспанський народ не був готовий терпіти таке приниження і розпочав війну проти французів та Карлоса IV, у 1808 році Карлоса IV змінює Фердинанд VII. Наполеон не розгубившись змусив Фердинанда зріктися престолу на свою користь (на той момент Наполеон вже став імператором), і проголосив королем свого брата Жозефа, попутно увівши в Іспанію 300-тисячний корпус.[4]

І цей момент є одним з поворотних, що закладе частину тих протиріч які ще неодноразово зіграють свою роль. Розуміючи що ніякі королі їх не захистять, іспанці власноруч беруться за справу власного звільнення, усю Іспанію поглинає партизанська війна. Герильєрос контролюють великі території, за виключенням великих міст, на цій території проходять вибори в кортеси. Це була перша іспанська революція, під час якою намітився чіткий розкол міжнародними масами що взяли справу в свої руки, та аморфною елітою що самоусунулась від вирішення складних питань. Обрані в 1810 році кортеси, у Кадісі 1812 року приймають нову ліберальну конституцію. За новою конституцією, король залишався уособленням виконавчої влади, проте паралельно йому обиралися кортеси, державні землі перерозподілялися між безземельним селянством, а церква значно обмежувалася. Проте, прийшовши до влади на англійських та португальських багнетах, король для якого піддані звільнили країну з якої він тік, цей король вирішив зайвим прийняти до уваги думку народу. Конституцію було забуто, кортеси розогнано, народ обеззброєно, більш того, іспанців кинули подавляти повстання у колоніях.

Отже, маси під час герильї проти Наполеона зрозуміли власну силу, проте розпрощатися із тезою про святість королівської влади вони все ще не могли. Святість особи короля все ще була частиною національної ідеї. Через це спіткнулася ще не одна революція, не рішаючись зламати цей рудімент минувшини, революційні лідери «зливали» революцію за революцією. У 1820 році, розпочался друга революція, ліберальне офіцерство на чолі з

підполковником Рафаелем Рієгою висунуло Фердинанду VII ультиматум, монарх мав визнати Кадісську конституцію. Монарх це й зробив, після чого йому дозволили спокійнісінько покинути Іспанію та виїхати до своїх родичів Бурбонів у Францію. Звідти він повернувся із 100-тисячним військом Священного союзу, конституцію було розтоптане, Рієго страчено, абсолютизм відновлено. Як би Рієго заручився селянською підтримкою та був рішучим стратити монарха, можливо історія Іспанії виявилася менш важкою і трагічною. Доречі, саме негативним досвідом Рафаеля Рієги пояснювалася радикальна позиція декабристів щодо участі монарха після заклоту, адже саме цей історичний феномен надихнув російське ліберальне офіцерство яке відчувало у своїй країні схожу проблему.[4]

Після цього ще три рази (1834, 1854-56, 1868-1873) іспанське офіцерство повстане, тричі буде революція, і тричі революціонерам не вистачатиме рішучості у вирішенні найбільш гострих проблем, таких як: скасування поміщицького землеволодіння, обмеження влади церкви, повна ліквідація монархії. У 1873 році, Іспанія навіть стане республікою, проте сили реакції будуть сильніші та більш організовані ніж республіканці що погрузнуть у чварах.[16]

Паралельно з революційними процесами, в Іспанії повстануть і ультраконсервативні дворяни, що відстоюватимуть свої привілеї відносно абсолютного монарха та ліберальних урядів країни. На чолі цього руху стануть карлісти, прибічники іншої гілки династії іспанських Бурбонів на чолі з доном Карлосом та його нащадками. Ініціаторами цього руху стане також офіцерство, переважно вихідці з відомих аристократичних домів.

Історія всього 19 сторіччя яскраво підкреслила, який вплив має армія на суспільство, у ситуації коли зміни гальмуються тотальною корупцією, а уряди змінюють свій вектор на 180 ледве не щодня, справжнім гарантом змін або їх відкату була лише сила. Хочеш лібералізації? Піднімай збройний гарнізон і пропонуй свій уряд. Настогидла лібералізація? Твої прадавні права були притиснуті? Піднімай гарнізон і створюй свій уряд. Іспанське офіцерство звикло

і усвідомило, що може самостійно впливати на політику держави не вдаючись до зайвої плутанини з придворними інтригами чи парламентаризмом. Явище, коли військові беруть вектор держави в свої руки отримало назву «Пронунсіаменто». «Пронунсіаменто» стало звичним явищем іспанської політики, і відбулося кількадесят разів.

Після одного з «пронунсіаменто» 29 грудня 1874 року було відновлено монархію на чолі з Альфонсо XII. Цього разу реакційні сили спробували надати реставрації демократичного духу. Голова уряду А. Кановас дель Кастильо проголосив скликання кортесів, створив власну консервативну партію. В основу політики цього діяча було покладено «Маніфест Санхерста», за яким мала відновитися монархія, проте обмежена кортесами, а втручання військових мало бути покладено кінець. 30 червня 1876 року, Генеральні кортеси прийняли нову конституцію.

Нова конституція 1876 року слабо змінила ситуацію. Католицизм набув державного характеру, шлюби, частина податків, кладовища та освіта впадали в юрисдикцію церкви. Церква та її ордени обпліли всю Іспанію, крім того вона отримала привілеї у веденні бізнесу. Парламент ділився на дві палати, призначати вищу палату з сенаторів майже повністю формував король, аристократія та вищі ешелони війська. У нижні палати парламенту проводилися вибори раз у 5 років.

Здавалося б, ось вона, хоч і обмежена, але все ж таки демократія. Але справжніх змін встановлення таких порядків не принесло. В парламенті встановилася двопартійна система, мандати ділили між собою представники ліберальної та консервативної партій. Різниця між цими партіями була не велика, жодна з них не наважувалася на рішучі дії у вирішенні важливих соціальних питань. З 1875 почалася безкінечна чихарда між цими партіями[додаток 1]. Більш того, іспанські еліти робили все можливе щоб до кортесів не потрапили ті, хто б міг посягнути на їх права з боку народу. Місцеві боси, касіки, змушували населення голосувати за себе чи за інших впливових землевласників. Таким чином утворилася парламентська система що не

ураховувала, ані справжніх інтересів нищих верств населення, ані ультраконсерваторів.[11] Карлісти будучі прибічниками фуеросів та абсолютизму пішли осторонь від політики, до того ж свіжою була пам'ять про військовий важіль впливу. Робітники ж і селяни в свою чергу, розуміючи відсутність легальних важелів впливу вдалися до участі анархістських та соціалістичних рухах що йшли в обхід держави.

1898 рік, це рік останнього шоку старої Іспанії. Як і в роки до Наполеона, всі були зосереджені передусім на внутрішніх проблемах, армія не зазнавала реформ, а заморські колонії занепадали. Сполучені штати Америки вирішили скористатися слабкістю Іспанії в колоніях. За рік, Іспанія втратила останні колонії: Кубу, Філіппіни, Пуерто-Ріко. Залишалося ще Марокко, проте й воно фактично не контролювалося Іспанією. Іспанія програла державі, яку ніколи не сприймала як сильного супротивника, іспанські військові еліти відчували себе посміховиськами і ждали відновлення величі Іспанії. Але велич, у їх розумінні, йшла в розріз із лібералізмом та демократизмом, які й були винні у колапсі (на думку офіцерства, звісно). Ліберали ж винесли з цього свій урок, стара Іспанія більше не може існувати. В основі наступних подій, чинник 1898 року зіграв велику роль, по суті це був іспанський еквівалент «російсько-японської» війни.

Підрозділ доходить свого кінця, і слід підсумувати все вище сказане. Іспанія увійшла в 20 століття слаборозвиненою напівфеодальною країною з віджившим себе інститутом монархії. Влада церкви у цій країні всеосяжна, і «плотно» асоціюється з безкінечними привілеями, поборами та приниженням. Католицька церква це опора королівської влади та старих еліт. До нової епохи модерну, Іспанія вступає з сильною традицією самоорганізації як реакційних сил, так і низової самоорганізації. До цього часу у іспанців формується колективна травма щодо втручання інших країн у внутрішні справи, вона приходить у нове століття приниженої іншими державами. В свою чергу, болісно сприймається не лише справжня інтервенція, а й культурна. Всі ці чинники відіграють важливу роль у подіях 1931-1939 років.[16]

2.2. На шляху до проголошення Другої Іспанської Республіки

Поразка 1898 року ознаменувала нову еру в історії Іспанії. І «пригнобленим» і «гнобителям», лібералам та консерваторам, інтелегенції та військовослужбовцям стало зрозуміло що Іспанія більше не та велика країна в яку вони вірили. Якщо прогресистів це спонукало добити стару Іспанію з її віджившими інститутами (в першу чергу ліберали мали на увазі церков та монархію), то монархісти та консерватори воліли звеличити її знову. В той же час, десь осторонь від великої політики болісно наростали соціальні протиріччя на селі та в місті. [11]

Виразником мрії звеличити Іспанію був ряд військових компаній у Марокко, що за договором, ділили між собою Іспанія та Франція. Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався гонитвою європейських держав за розподілом Африки. Навіть найменші держави Європи намагалися колонізувати хоч якусь ділянку Чорного континенту. Іспанія теж хотіла встигнути і ув’язалися у війну довжиною в епоху. Великі труднощі становило те що місцеве населення, на відміну від центральної та південної Африки, мало давню державотворчу та національну традицію було добре організовано. Іншими словами, маври не були дикунами, а їх кількасот річна політична історія не давала їм погодитися на окупацію. У Ріфах розгорнулася справжня партизанська війна, що періодично розповсюджувалася всією колонією. Виключення становили міста на узбережжях, населення яких було доволі мультикультурним та здавна інтегроване в Середземноморську торгівлю. Тяжка війна на цьому клаптику Африки формувало військову еліту та найбільш боєздатну частину війська. «Африканери» були красою іспанської армії та місцем гартування для багатьох діячів XX століття.[1]

В цей же період активно розвивається промисловість, передусім в таких регіонах як Країна Басків що стала центром металургії, Астурія як центр гірничовидобувної промисловості, Каталонія як центр текстильної та легкої промисловості. Не оминув промисловий зріст і столицю – Мадрид .

Промисловий зріст приводить до міграції людей з сільських регіонів, таких як Естремадура та Андалусія, в більш розвинені. Так населення однієї лише провінції Біскаї у період з 1920-1933 роки, збільшилося на 97 тис. чоловік, схожа картина спостерігається і з кінця 19 століття. Більбао стає одним з найбільш населених міст, кількість його населення без урахування сезонних робочих сягає 200 тис., тобто половини населення провінції.[10] Населення Мадриду збільшується з 1910 по 1930 роки у двічі, абсолютно аналогічна ситуація спостерігається в Барселоні де півмільйонне населення у 1900 році, у 1920х вже майже мільйон. Щоправда різниця між Барселоною та Мадридом в тому, що в Барселоні була більша концентрація економічно задіяного населення, будь то промисловий пролетаріат чи дрібна буржуазія. Барселона та вся Каталонія стає центром текстильної та легкої промисловості, Країна Басків (в першу чергу провінція Біскаїя) центром металургії та гірничої промисловості. Валенсія та Мадрид концентрують у собі машинобудівну, будівельну та інші види промисловості. Сарагоса та Арагон стають центрами військового виробництва, а Ов'єдо та Астурія концентрують гірничий промисел.[11]

Розвиток промисловості у вказаних місцях призводить до формування робітничого руху. Робітничий рух в Іспанії був представлений двома найбільшими провспілковими об'єднаннями та партійними організаціями : ЗСТ – Загальний союз трудящих що був репрезентований партією ІСРП (Іспанська соціалістична робітнича партія), та НКП – національна конфедерація праці що знаходилася під впливом ФАІ (Федерація анархістів Іберії). Обидві організації беруть свій початок від діяльності Першого Інтернаціоналу, агітатори якого проникали в Іспанію, і обидві певною мірою є продуктом розколу між прибічниками Бакуніна з одного боку, та прибічниками Маркса з іншого. Як не складно здогадатися , ЗСТ походило з того блоку що підтримав Маркса, а НКП з того що підтримав Бакуніна. Проте, сплило багато часу між цим розколом, утворенням цих консолідованих рухів та набуття ними популярності. Тому було б необхідним зосередитись на історії виникнення цих рухів та їх ідеологічних платформах, це зробить розуміння наступних подій набагато простішим.[18]

Іспанська соціалістична робітнича партія, була заснована у 1879 році, іспанським соціалістом Пабло Іглесіасом. Не дивлячись на те що Іглесіас підтримував Маркса у конфлікті з Бакуніним, сам засновник соціалістичної партії не був марксистом. Йому імпонували соціал-демократичні ідеї Ж. Геда. Проте з плином часом, послуговуючись власним досвідом та інтересами лівого оточення, він починає рухатись у векторі профспілкової боротьби. Іглесіасу це не було чимось обрудним, адже він і сам був робітником, працював за печатним обладнанням. Тому через кілька років праці з малими профспілками, у 1888 році було створено перше профспілкове об'єднання в Іспанії – Загальний союз трудящих (UGT). У цей період свого існування, ІСРП та ЗСТ зазнали впливу таких французьких діячів як Жан Жорес та Жорж Сорель. Ідеї першого, це радикальний соціалізм, політика безкомпромісності з буржуазним урядом та оспівування «класової борні» як єдиного рушія соціального прогресу. Жорж Сорель, в свою чергу був менш прозорим для розуміння мислителем, повним уособленням наступавшої доби модерну, адже з його ідей брали приклад всі великі соціальні рухи 20 століття (за виключенням крайньо-консервативних та прибічників марксизму-ленінізму). Ідеї Жоржа Сореля, це ідеї синдикалізму, великі маси людей об'єднуються в галузеві об'єднання та самотужки вирішують власну долю, така собі демократія знизу. Подібні ідеї випливали з презріння Сорелем ліберальної демократії як чогось відверто фальшивого і не дієвого. Звісно подібні ідеї в Іспанії впали на благодатний ґрунт, вибори у Консервативну та ліберальну партію нічого не вирішували будучі ширмою для рішень іспанської еліти та касиків, а сама ІСРП як і інші партії була під заборорою. А найголовніше що люди в Іспанії ще з часів вторгнення Наполеона звикли самотужки все вирішувати. Таким чином в ІСРП поєднувалися класичні для соціалістів ідеї соціалізації виробництва та синдикалістська модель суспільного управління економікою. Звісно в ІСРП були присутні і більш помірковані соціал-демократи (таким під кінець кар'єри та життя став і сам Пабло Іглесіас) представлені такими діячами як Індалесіо Прієто та Ф. де лос Ріос. Ідеали поміркованого крила ІСРП були менш поміркованими, але все ще занадто радикальними для Іспанії та

тогочасних політичних еліт. Найбільшу популярність ЗСТ мала у Країні Басків, Астурії та Мадриді з Валенсією. На момент 1910 року, кількість членів ЗСТ вже складала 200 тис. осіб.[16]

Іншим крилом робітничого руху, були так звані анархо-синдикалісти. Ще з часів Першого інтернаціоналу, Іспанія стала прихистком для анархістів. Ще у своїй роботі «Державність та анархія», Михайло Бакунін покладає великі надії на робітничий рух в Іспанії, передусім в Каталонії та Країні Басків. Якщо з басками Бакунін прорахувався, то з каталонцями все вийшло майже як він і передбачав. Ще з початку 1870х років, у Каталонії та Андалусії діє кілька анархістських організацій та профспілок. За своїм характером, перші іспанські анархісти були дещо схожими з російськими та українськими народниками. Ідеї соціальної рівності та самоуправління сильно накладалися на іспанську антифеодалного та антиклерикального спротиву. І тут також певного впливу набувають ідеї Жоржа Сореля і майже унікально накладаються на анархізм.[22]

По суті Іспанія стає країною де ця концепція отримала найбільшого розвитку та опрацювання. Велика кількість профспілок утворюють галузеві синдикати з'єднані між собою путами солідарності. Завдяки анархістам, ідея синдикалізму накладається на аграрний сектор, синдикати утворюються серед сільських батраків та малоземельного селянства, розробляється демократична концепція сільської колективізації заснованої на федерації між сільськогосподарськими синдикатами та промисловими. У 1906-1907 все ще у рамках ЗСТ, виникає друківний орган анархо-синдикалістів «Солідаредад обрера», ця газета стає рупором анархістів в робітничому середовищі. Саме навколо «Солідарідад обрера» (якщо перекласти - «Робітнича солідарність») формується ядро майбутньої НКП, що вийде зі складу ЗСТ (важливо зазначити що перебуваючи в соціалістичній профспілці, вони не були інтегровані в партію) унаслідок рішення лідерів ІСРП балотуватися до парламенту від Ліберальної партії у 1910 році, цей рік і є роком заснування НКП.[18]

Формувався активно і республікансько-ліберальний рух, що переважав серед інтелегенції з «покоління 1898», такий собі рух «Оновлення». Діючи

напівлегально, «оновленці» були доволі радикальні у своїй агітації, обрушуючи свій гнів на церкву, аристократію та монархію.[16] Найбільш відомими представниками цього руху у першому десятилітті 20 століття були Алехандро Леррус та Франсиско Феррер. Обидва зосередились на просвітницькій діяльності. А у 1901 році, Леррус заснував Радикальну Республіканську партію, ця партія об'єднала навколо себе ліберальну молодь, дрібну та середню буржуазію, міщан та чиновництво, мала ця партія популярність і серед представників робітництва. Леррус розвернув велику антиклерикальну компанію, побуджуючи студентство до заворушень та непокори, під час робітничих заворушень у Барселоні спонукав їх до антирелігійних дій, чим робітники не й були раді зайнятися підпалюючи кілька церков. У своїй пропаганді Леррус закликав:

«Юні сучасні варвари, увірвіться та пограбуйте упадницьку і жалюгідну цивілізацію цієї нещасної землі : зруйнують її замки, зірвіть покрови з послушниць та возведіть їх у ранг матерів щоб збодрити рід; просуньтесь в установи реєстрації майна і влаштуйте вогнище з папірців, і цей вогонь очистить ганебну соціальну організацію, увірвіться до скромних осель та здійміть легіони пролетаріату, і світ здогнє перед його збудженою юністю!»[18]

Франсиско Феррер в свою чергу займався дещо іншим, основою його діяльності була не скільки політика, скільки просвітництво. Подібно до народників, він та його послідовники йшов у бідні квартали та вчив людей грамоті та іншим корисним речам. У 1901 році, у Барселоні Феррер створив «Сучасну школу», в якій навчалося близько тисячі робітників, він розробив зрозумілі простим людям підручники та програму. Звісно ж велася в цій школі і подібних політична пропаганда. Так 12 квітня 1906 року, Феррер вивів учнів на вулиці щоб вони прийняли участь в маніфестації на захист світської освіти, що було дуже важливо, беручи до уваги що майже вся шкільна освіта була зосереджена в руках єзуїтів та католицької церкви. Освічені робітники, почали цікавитися визвольними, соціалістичними та анархістськими ідеями, інтегруючись при цьому до радикальних політичних груп. Під час весільної

процесії короля Іспанії Альфонсо XIII, один з учнів та співпрацівників видавництва Феррера, намагався отримати саморобною бомбою у короля.[4] Замах не вдався, а терорист скоїв самогубство, тому вся відповідальність впала на Франсиско Феррера. Прямих доказів участі в бомбометанні не було, і Франсиско звільнили, проте після цього його шляхи з Алехандро Леррусом розійшлися, адже останній позиціонував себе вже як респектабельного політика і розраховував на успіх своєї політичної сили, людина з амплуа радикала йому була непотрібна. Феррер не сильно засмутився, і продовжив просвітництво серед робітників. Перебуваючи в цьому середовищі він починає співчувати профспілковій боротьбі та крилу анархо-синдикалістів, він навіть бере під свій патронаж «Солідарідад обрера» у 1907 році, і фінансує її видання. Наступні кілька років він проведе у тісній співпраці з робітничим рухом, все більше долучаючи до нього анархістів з інтелектуально-філософського середовища.[18]

Помітним у цей період стає і націоналістичне середовище в Каталонії та Країні Басків. У 1894 виникає Баскська націоналістична партія (БНП). Країна Басків з самого свого входження до складу Іспанії, користувалася великою автономією, що була забезпечена форальним правом. Місцеві еліти завжди отримували автономію в процесах оподаткування, судилищ та іншого. Це призвело до різних результатів, у районах на узбережжях Атлантики (Біскайя, Гіпускоа, Алава), завдяки цьому активно формувалися буржуазні відносини та промисловий капітал, в провінції Наварра в свою чергу набули впливу місцева аристократія і латифундисти що по своєму користувалися фуеросом.[10] Спроба відмінити фуерос, свого часу на вернула басків у стан карлістів, як тих що виступали за старовинні феодальні права в Іспанії. Проте вже в кінці 19 століття в Країні басків формується власна національна буржуазна еліта, а за нею національна самосвідомість басків. Тому БНП об'єднала в собі відцентрові тенденції серед баскської буржуазії і одразу ж отримала від неї підтримку. Засновник та ідеолог партії, Сабіно Арана, ґрунтував баскський націоналізм довкола мовної ідентичності басків, адже їх мова і справді є найбільш унікальною в Європі. Ще одним стовпом БНП стала та сама традиція

самоуправління та католицизм. БНП відстоювала ідею самостійності Еускаді та моральної вищості басків у порівнянні з іспанцями.[16] Баскська націоналістична партія і сьогодні є однією з найбільш масових партій в Іспанії. Менш очевидно розвивався каталонський націоналізм, оскільки буржуазні кола обрали стратегію загравання з Радикальною партією Лерруса, а робітництво майже повально було залучене до анархістських та соціалістичних політичних груп.

Напередодні наступних подій 1909 року, правоконсервативні сили репрезентовані передусім військовими, були зайняті війною у Марокко і не особливо цікавилися політикою на півострові. Подібне ставлення викликало певну різницю між тими хто служив в Африці, і тими хто «відсиджувався» в Іспанії.

Війна у Марокко затягнулася і вимагала додаткової мобілізації населення, почалися мобілізаційні заходи в великих містах Іспанії, проходили вони і в Барселоні. Каталонське робітництво не дуже розуміло, навіщо йому йти воювати у війні іспанського короля? Негативне ставлення до Марокканської компанії і мобілізації викликало бурю невдоволення у всіх прошарках населення Барселони. 26 липня 1909 року, почався загальний страйк ініційований ЗСТ та анархістами, їх підтримала радикальна молодь з прихильників Лерруса, що в свою чергу репрезентувала на вулицях міський середній клас. На наступний день, 27 липня почалися сутички із поліцією на цивільною гвардією, на короткий час робітниками та радикалами було взято під контроль місто. Було спалено та пограбовано 12 церков та 40 монастирів, ненависть до корони виражалася в ненависті до її ідеологічного апарату – церкви. Можна сказати що пропаганда Лерруса дала свої всходи. Близько трьох тисяч приймають активну участь у повстанні. У цей період справу в руки беруть військові, дія конституції припиняється, вводиться військове положення, суди тимчасово передаються військовим трибуналам. До 1 серпня, повстання було придушено, «трагічний тиждень» завершився.

Результатом «трагічного тижня» стало : 106 загиблих цивільних, безліч поранених повстанців, та 8 загиблих працівників правопорядку. Більш важливим, було те що ця подія розкинула все по місцям. Почалися судові процеси, було засуджено 458 учасників подій, з них 17 на смертну кару (страчено лише 5). Проте, як відомо, будь-яка влада шукає після повстання шукає «головного», якого і бути не може у стихії бунту, і вона звертає увагу на дототи популярного та «радикального» Лерруса. Проте, сам Алехандро Леррус розраховував на легалізацію своєї партії та участь у виборах, проблеми із законом йому були непотрібні, він побоювся взяти відповідальність за свою ж запальну пропанду і почав переводити стрілки вліво. Королівське правосуддя звернуло увагу на Франсиско Феррера, який активно співпрацював з анархістами, і звинуватила його у тому що це він організував страйк. 13 жовтня 1909 року, Франсиско Феррера було страчено, просвітництво та анархістська спільнота Європи були в траурі. Поведінка радикальних республіканців, призвела до того що вони остаточно зайняли ліберальну центристську нішу у іспанській політиці. Соціалістичні лідери, Пабло Іглесіас та Ларго Кабальєро опинившись під заключенням, скористалися лазівкою у законі, і пішли на вибори до кортесів, завдяки чому їх було звільнено. Рішення лідерів ЗСТ та ІСРП піти на вибори, призвело до того що робітничі організації що не поділяли легалізму соціалістів вирішили створити власне профспілкове об'єднання, створене на засадах «прямої дії» робітників, заперечення ролі арбітру держави та анархо-синдикалізму. 8 вересня 1911 року, робітнича конференція проголосила утворення НКП, каталонське робітництво та робітництво регіонів увага ЗСТ яких оминула, були розчаровані в легальних політиках та реформістських шляхах дії, тому до 1917 року НКП стає найбільшою профспілкою Іспанії, включаючи у свій склад близько мільйона промислового та сільського робітництва.[18]

«Трагічний тиждень» вплинув і на консерваторів, поглибивши розрив між «двома Іспаніями». Вперше, за останні кількадесят років, військові втруtilись у внутрішню політику. Католицька та консервативна верхівка війська та держави, усвідомила загрозу «комуністичних» рухів що виходила зліва, тому після цього

військові все сильніше цікавитимуться внутрішньою політикою. Активізуються карлісти, що почнуть пропагувати ідею нових «пронунсіаменто».

З початком Першої світової війни, Іспанія зайняла нейтральну позицію, оскільки цілі жодного з блоків не співпадали з національними інтересами іспанців, до того ж досі не вирішеною була проблема Марокко. Нейтральні позиції у війні, дозволили Іспанії вести торгівлю з усіма воюючими країнами, поставляти їм промислові товари, провіант. Війна посприяла підйому промисловості, та подоланню дефіциту в бюджеті, домогшись навіть профіциту у 400млн песет на рік. Можливо таким підйомом та перспективою розвитку, пояснювалося те що каталонській «Регіональній лізі» вдалося домогтись певної автономії та пільг, у 1914 було створено «Каталонську єдність». «Каталонська єдність» - це орган місцевого самоуправління, що мав урахувувати думку каталонців, об'єднувати їх економічну діяльність та регулювати відносини з іспанським центром.[11]

Різкий підйом раніше дефіцитної економіки Іспанії, зводив перспективи і до швидкого падіння, кілька невдалих рішень уряду призвели до інфляції. Через це почалися дії направлені на урізання військового бюджету. Військові були невдоволені наступом на свої права, і з листопада утворюють хунти для захисту своїх прав та привілеїв. Хунта – дословно, це ради, тобто це було щось на кшталт тих рад утворювались у лютому 1917 у Росії. Проте, початок політичної активності військових не міг не турбувати соціалістів з анархістами. У травні 1917, спроби уряду придушити військові хунти, ледь не призвели до заколоту.[4] Тому уряд вирішив піти на уступки військовим, в обмін на лояльність у конфлікті з войовничими профспілками.

У 1917 посилилася парламентська криза, робітники вимагали покращення умов праці, заборони дитячої праці, колективних трудових договорів та 8-ми годинного робочого дня. На цей момент влада призупинила конституційні гарантії, адже була налякана «Сарагоським пактом» ЗСТ та НКП про спільні дії. Тимчасові зупинки конституційних гарантій дратували парламентську опозицію, тому 19 липня 1917 року, каталонські депутати зібралися на «Парламентську

ассамблею», яку було розігнано. Депутат М.Домінго звернувся до залізничних робочих Барселони, закликаючи їх до страйку. Страйк залізничників, дав старт радикалізації лівих сил в Іспанії, що вже були ознайомлені із революційними подіями в Росії. [16]

Оскільки страйк залізничників не був узгоджений з ЗСТ та НКП, то його швидко придушили, звільнивши до того ж більшість страйкарів. Великі робітничі рухи не могли залишатися осторонь, до того ж вони і самі більше ніж пів року готувалися до рішучих дій. 13 серпня 1917 року , починається загальнонаціональний страйк, до нього залучається увесь актив ЗСТ та НКП, а це близько мільйона робочих. Страйкарі вимагають не лише короточасних гарантій, відчуючи силу вони хочуть створення Тимчасового уряду та Установчих зборів, беручі приклад з російських соціал-демократів та есерів. Уряд кидає війська, у Сарагосі, Барселоні, Мадриді та Більбао точаться запеклі бої. 19 серпня страйк подавили, 500 робітників загинуло, майже всі соціалістичні та анархістські лідери опинилися за ґратами. Врятувало соціалістів, лише те що їх знову обрали в кортеси. Проте, відстороненість лібералів від страйку (який вони спочатку і спровокували), призвела до радикалізації робітничих мас, що вже активно почали приймати курс на революцію.

Як зазначає такий автор як І. Медніков : «Усі три лінії можливого розвитку Іспанії – військова диктатура, буржуазна та соціальна революції – були обзначені вже в 1917 році». Саме події 1909 та 1917 років формують три крупних табору майбутньої громадянської війни.[18]

З 1919 року, серед анархістів та соціалістів набувають популярність терористичні методи боротьби. Промисловці та поміщики, на підприємствах яких діють профспілки, наймають так званих «пістолерос», для фізичної ліквідації активних профспілковців. До схожих рішень вдаються і анархісти, не розуміючи навіщо вдаватися до арбітражних перемов, якщо можна просто вбити ненависного буржуа чи чиновника. Починається підпільна війна між елітами та анархістами. У період з 1919 до 1923 року, лише у Барселоні було здійснено близько 1000 убийств та замахів за політичними мотивами.[16]

У революційних подій 1917-1919 років, був і цілком позитивний бік. Не дивлячись на те що страйк було придушено. Уряд пішов на раніше безпрецедентні уступки робітництву. Було скасовано дитячу працю, уведено 8-ми годинний робочий день та страховку по інвалідності чи старості.

У 1921р. , загострилася ситуація в Марокко. Африканські війська під командуванням генералом Фернандесом Сільвестром були розбиті ріфськими військами Абд ель-Керіма. Аннуаль став важким ударом для іспанців, вони були вимушені перейти до оборони в Мелільї.

З цього приводу Франсиско Франко писав у щоденниках:

«Військо знищене , місцевість залишилась без захисту, місто в паніці. Смукот застилав нам очі, проте мусили сміятися, співати серед вигуків «Хай живе Іспанія!» Люди на грані божевілля, аплодують нам, у них з'явилася надія. Балкони переповнені людьми, жінки плачуть, обнімають легіонерів.»

Взагалі роль Франко у тій компанії є доволі цікавою, він був польовим командиром якого характеризували як того, що неодмінно несе перемогу на полю бою. Його рішучість була надзвичайною, у критичні моменти він брав командування у вищих ніж він за званням людей, і приводив до перемоги. У Марокко він підпорядковувався генералові Санхурхо. Його рішучість ще зіграє роль у Громадянській війні. Проте сам досвід самотужки вирішувати складні питання на фронті, гартував з «африканерів» майбутніх заколотників.[1]

Не дивлячись на те що ініціативу у війні вдалось відновити, республіканці та ліберали вимагали розслідування та публічного обговорення того що сталося під Аннуалем. Ставилась під питання доцільність африканської компанії. Слухання були призначені на 1 жовтня 1923 року. Але цьому завадив «пронунсіаменто» генерал-капітана Каталонії Мігеля Прімо де Рівери.[4]

Військові знову взяли справу в свої руки, на що дав мовчазну згоду король і аморфний парламент. Саме аморфність парламенту під час заколоту призведе до того що у 1931 році там майже не буде депутатів центристів. До перевороту Прімо де Рівера спонукали буремні події у Барселоні, над якою він був військовим губернатором, та процес відносно поразки під Аннуалем, адже такий

процес міг нашкодити авторитету всієї армії. До речі, новий диктатор був прибічником зупинки бойових дій в Африці.

Прімо де Рівера проголосив всі партії поза законом, розігнав парламент та старий уряд, зосередивши владу у своїх руках. Всі міністерські портфелі були розподілені між іншими довіреними військовими. Проте не слід уявляти генерала ретроградом. Прийшовши до влади, він одразу ж проголосив боротьбу із касіками, що гальмували політичні процеси та волевиявлення на місцях. Для боротьби із касикізмом у 1924 році були прийняті Муніципальний та Провінціальний статут. За новими правилами, представники місцевих органів самоуправління та мери, обиралися не з самовисуванців, а пропонувалися асоціаціями громадян. Такі міри значно ускладнили тиск на виборців та їх підкіп з боку касиків.

Наступним кроком диктатора стало формування Громадянської директорії – уряду з штатських людей, та боротьба з каталонським націоналізмом. У 1925 призупинено дію «Каталонської єдності» та заборонено культурні заходи на каталанській мові, що лише радикалізувало каталонців і консолідувало їх.

Генеральна ж директорія створена у 1925, була покликана сприяти корпоративіським процесам. Вочевидь, Прімо де Рівера надихався практикою Муссоліні щопоклав корпоративізм в основу соціально-економічної політики свого режиму. Паралельно цьому він проводив політику «економічного націоналізму» яким керувала Рада національної економіки. РНЕ субсидіювала національних виробників, сприяла модернізації виробництва. До вповноважень РНЕ входило проведення різної інфраструктури, так за роки диктатури було прокладено кілька великих ірригаційних каналів та 7 тис. кілометрів доріг. РНЕ монополізувала нові галузі виробництва створивши такі прибуткові підприємства як «Телефонна компанія» та КАМПСА, що займалася нафтопереробкою.

Для впровадження корпоративних ідей, було створено НКО – національну корпоративну організацію. Вона об'єднувала за галузями представників підприємців, чиновництво РНЕ та робітників. Проте, на відміну від тої ж

Конфіндустрії Італії, НКО стала лише арбітражним органом у суперечках між робітниками та підприємцями, ЗСТ що активно співпрацювала з НКО так і залишилась класовою профспілкою робітників. Роль НКО так і залишилась арбітражною та регулюючою. Модель іспанського корпоративізму буде допрацьована пізніше Ледесмою Рамосом та Онесімо Редондо, а реалізована лише після Громадянської війни.[11]

У 1925 році, за сприяння короля, Прімо де Рівера погоджується з планом Франсиско Франко щодо війни в Марокко. У операції по висадці у бухті Алусемас було задіяно 76 літаків, 40 кораблів та 15 тис. солдат. Метою такої крупної операції було взяття столиці Ріфської республіки Аджіда. Франко особисто керував захопленням плацдарму 7 вересня 1925 року. Коли генштаб скасував операцію, Франко відмінив цей наказ і розвив наступ силами Іспанського Іноземного легіону, так знову проявилася рішучість цієї особи. Вже 22 вересня Аджіда була взята, а ця довга війна в Марокко досягла свого кінця.[1]

1929 рік, Велика депресія дотягнулася і до Іспанії. Економічний зріст часів Прімо де Рівери зійшов на нівель, близько пів мільйона робітників втратили роботу. У країні відновлюється страйковий рух, наростає революційна ситуація. Тоді Мігель Прімо де Рівера звертається до військових губернаторів з питанням про доцільність подальшого утримання влади, отримавши негативну відповідь у грудні 1930 року він складає вповноваження і від'їжджає до Франції. Шлях до Республіки був вільним.[4]

2.3. Республіканський період

12 квітня 1931 року, відбулися муніципальні вибори. На цих виборах більшу кількість місць отримали консервативні кандидати, проте у великих містах, майже повально голосували за республіканські сили. Не дочекавшись офіційних результатів, великі маси народу вивалили на вулиці. Народ вимагав

утворення Республіки. Коротка співбесіда Альфонсо XIII з генералом Санхурхо, що очолював цивільну гвардію, призвела до того що король вирішив емігрувати залишивши владу тим, хто її візьме. Король розраховував повернутися за більш сприятливих умов, будь то військовий заколот чи перемога монархістів на виборах.

Дослідник та учасник Громадянської війни в Іспанії, Жорж Сорія доволі поетично змальовує народження Другої Республіки:

«Парадоксом кінця дня цього 14 квітня було те, що найбільш рішучою людиною у республіканському таборі, зажадавшим підняти плід, готовий впасти від найменшого поштовху, виявився новоспечений республіканець, ультраконсерватор Мігель Маура. Близько восьми годин вечора він, зустрівшись з бурними оплесками натовпу, з'явився разом з Ларго Кабальєро перед порталом Головного управління (безпеки), де стояв озброєний загін цивільної гвардії.

Звернувшись до наймитів, зодягнутих в їх звичну зелену уніформу , з чорними лакованими треуголками на головах, Маура промовив своїм співучим голосом:

- Панове! Пропустіть уряд Республіки!»[5]

Так розпочалась робота Революційного комітету на Пуерто дель Соль. На основі цього комітету було утворено Тимчасовий уряд. Лідером цього уряду став Нісето Алькала Самора, людина консервативних поглядів. Тимчасовий уряд видав декрет про амністію, назначив 14 квітня національним святом та намітив дату майбутніх виборів та шлях розвитку держави.

У цей період всім вже було зрозуміло, що нова республіка буде боротися із старою Іспанією і її головним уособленням – церквою. Тому реакція церковних ієрархів не забарилася . Кардинал Сегура публічно виразився супроти республіки, закликаючи повалити її, подібні промови збудили католицьке офіцерство. Але не тільки на них справило враження промова Сегури, міський пролетаріат відповів на нього палаючими церквами по всій країні.[16] Читаючи замітки Іллі Еренбурга, про його подорож Іспанією 1931 року, майже в кожній зустрічаєш згадку травневих погромів, що демонструє масовість цього явища.

Наслідком цих подій стала заборона деяких монархічних об'єднань та закриття головної газети консерваторів «ABC». З іншого боку, церква у прибічників республіканських порядків тепер нерозривно асоціювалася з політичною реакцією. [23]

28 червня були проведені перші вибори до Установчих зборів, по оцінкам спостерігачів це були найбільш демократичні іспанські вибори за новітню історію. Голосувало приблизно 65% виборців (анархісти та монархісти вирішили бойкотувати вибори), з їх результатів виходило що 87% в Установчих зборах зайняли республіканські партії. Найбільше, 117 місць зайняли соціалісти. Почався період відомий як – дволіття реформ.

Міністерські крісла отримали : Мігель Маура (міністр внутрішніх справ), Алехандро Леррус (міністр зовнішніх справ), Мануель Асанья (військовий міністр), Ларго Кабальєро та Інлалесіо Прієто (справи праці) та кілька інших.[5]

Одразу ж було створено корпус Штурмової гвардії «Асальто», метою цих внутрішніх військ, скоріше навіть політичної поліції, був захист республіки. Цьому озброєному формуванню ще не один раз вдасться зіграти трагічну роль в історії цієї ж республіки.

Ще однією реформою, була реформа армії. Асанья хотів модернізувати армію. Для цього необхідно було скоротити офіцерський корпус, щоб позбутися неповоротної структури війська та монархічно налаштованих офіцерів. Асанья запропонував половині офіцерів добровільно піти у відставку, зі збереженням пенсії по вислuzі років. І дійсно, з 21 966 офіцерів та 566 генералів звільнилося близько 10 тис., і ті переважно були прибічниками республіканського укладу, кластер «африканерів» та монархічно налаштованих військовиків залишився. Інші реформи щодо загальної військової повинності та більш демократичного прийому в офіцерський чин, були більш вдалим. [5]

9 грудня 1931 року, було прийнято нову конституцію. Вона була набагато прогресивнішою від тої що була раніше. Було унормовано робітничі права, введено загальне виборче право для осіб старше 23 років, надано право голосу жінкам, дозволено розлучатися, затверджено однопалатного парламенту. Проте,

було дві статті, що викликали першу політичну кризу в новій Іспанії. Це 3 і 26 статті що проголошували Іспанію світською державою, забирали в церков освітню монополію та права юридичних осіб. Церква також втратила державне фінансування. Боротьба із церквою, за наявності більш кричущих проблем, на думку більшості дослідників, стала першим кроком у бік до громадянської війни.[5]

Освітня реформа мала призвести до формування 7000 тисяч нових шкіл, і по суті була єдиною завершеною реформою.[11]

14 серпня 1931 року вступив у дію автономний уряд Каталонії – Женералітат. Його очолив лідер ліво-націоналістичної партії «Ескерра» полковник Масія. Спочатку каталонці хотіли одразу ж відділитися, проте обидві сторони розуміли наслідки різких дій, тому знайдено було компроміс. Але вдача каталонців, через мобілізацію кастильського елементу, обернулася на невдачу басків, яким так і не було надано автономного статусу.

Таким чином, баски що за програмою БНП не були близькі до соціалістичних чи ліволіберальних партій, опинилися в таборі республіканців.[9]

Окремої уваги заслуговує стан аграрного питання у дволіття реформ. На момент приходу республіки, великі об'єми землі були зосереджені в руках поміщиків та латифундистів, селяни ж, або були малоземельними, або безземельними взагалі. Так лише в Андалузії та Естремадури, найбільш занепалих регіонів яких торкнулася реформа, з 1 026 412 дрібних селян, 847 мали дохід в одну песету на день. Це змушувало селян поповнювати ряди батраків у великих землевласників. Реформа покликана вирішити це питання, його не вирішила. Вона торкнулася лише Естремадури, Мурсії, Андалузії та кількох провінцій Кастилії. Держава забирала будь-які необроблювані землі більше 56 акрів, та переросподіляла між селянами або їх коопераціями. Селяни за реформою не пали перепродавати отриману від держави землю. Але необхідність виплачувати компенсацію, дуже моторний процес державної експропріації землі та невиразність купи нюансів гальмували і без того куцу реформу. Оскільки латифундисти не займалися оновленням техніки та

побудовою ірігаційних споруд, то на повний потенціал використовувалося лише 3% невикористовуваної землі. Тобто, питання наскільки ефективно новоспечені землевласники мали б розпоряджатися отриманою землею, не маючи потрібного реманенту було відкритим. [16]

Дуже цікаво не вирішеність цих питань описує Ілля Еренбург, подорожуючи найбільш бідними регіонами Іспанії у 1931-1932 рр..Однією з найбільш емоційно-напружених заміток є замітка зроблена у грудні 1931 року, ось кінцева частина цієї замітки, яка на мою думку непогано пояснює частину наступних подій та характер не вирішених протиріч :

«Уполномоченный диковинной сеньоры ловит форелей. Иногда он продает толику в Самору или в Пуэбло-де-Санабрию. Он продает форелей адвокату. Он и сам ест форелей. Но рыбы в озере много, и рыба плавает, ничего не страшась. Уполномоченный отстроил себе хорошенький дом. Он стал владыкой деревни. Он был даже ее алькальдом. Он живет припеваючи. Его права охраняются стражниками. У стражников винтовки. Если изголодавшийся крестьянин ночью попытается словить рыбку, ему грозит штраф или тюрьма: в Испании иногда умеют соблюдать законы. Голодные люди должны глядеть на прекрасное озеро, на голубых и розоватых форелей, глядеть и умиляться. Так художники раннего Возрождения изображали ад; здесь уж ничего не пропущено: грешники корчатся, а черт сидит в домике за занавесками.

Сегодня в деревню Риваделаго приехал доктор из Саморы. Это человек добрый и наивный. Он лечит бесплатно крестьян; как может, он им помогает. Прежде он здесь агитировал за республику: он верил, что республика не только переселит сеньора Алкала Самору из тюрьмы в королевский дворец, но что она также накормит крестьян Риваделаги. Его останавливает высокая женщина, окруженная роем ребят. Ее лицо заострено голодом и горем. Она спрашивает доктора:

– Что же, дон Франсиско, республика еще сюда не доехала?..

Испанская ирония всегда серьезна: это ирония письменности, от протоиерея из Ита до Сервантеса, это ирония любой крестьянки.

Доктор молчит. Что ему ответить? Сказать, что республика – домоседка, что ее пугает путь верхом на осле? Или признаться, что республика давно доехала до этих мест, что она остановилась в домике уполномоченного сеньоры Вильячики, что она на «ты» с адвокатом из Пуэбло-де-Санабрии, что она знает толк и в «форо» и в фореях, что это не просто республика, но «республика трудящихся всех классов» [23].

Невирішеність аграрного питання призвела до того, до чого вона вже призводила багато разів в інших країнах в подібних ситуаціях – вона призвела до розвитку революції, її логічного продовження. Якщо така бажана раніше республіка не дає землю, що робити? Селяни стихійно починають захват і колективізацію земель. Республіка це придушує. Схожа трагедія сталася 10 січня 1933 року у містечку Касас Вьехас, десятки батраків, членів НКП, розпочали самочинний захват земель проголосивши лібертарний комунізм. Вже ввечері 11 січня, загони «асальто» окупували містечко, зав'язалися важкі бої, використовували навіть авіацію. Результатом трагедії у Касас-Вьехас стала досудова розправа над кількома повсталими селянами; не бажання уряду брати відповідальність за трагедію призвело до втрати довіри лівого електорату, а право-консервативні CEDA розвернули пропаганду про кровавість режиму.[16]

З виборів 1933 року, розпочалося так зване «чорне дворіччя», назва періоду пов'язана з профашистівською орієнтацією головної правої партії – Хіля Роблеса, адже саме з цим кольором у Європі асоціювались фашисти. Отримавши більшість у 204 міста в кортесах (до того ж 167 місць у центристських кандидатів що не дуже сприятливо ставилися до реформ минулого уряду), консервативний уряд на чолі з Леррусом розвернув свого роду контрреформи. Було заморожено аграрну(цього вимагали 86 депутатів аграріїв), освітню та церковну реформи. [5]

Прихід правих ознаменувався перманентними страйками що безперервно організовувалися НКП та ЗСТ. В квітні 1934 року, Женералітат Каталонії, на локальному рівні вирішив пришвидшити аграрну реформу, але кабінет Лерруса відмінив це рішення. Тоді президент Женералітату Кампаніс відмінив рішення Мадриду. В країні розпочався хаос.[1]

На початку жовтня 1934 року, ЗСТ та НКП запевнили президента що якщо представники СЕДА увійдуть до складу уряду, вони розпочнуть загальнонаціональний страйк. 4 жовтня 1934 року, СЕДА увійшло до уряду. 5 жовтня ЗСТ розпочало загальний страйк, 6 жовтня Кампаніс проголосив Каталонію не залежною державою у складі «федеративної Іспанії». За кілька днів, повстання у Барселоні було придушене, а лідери ІСРП та «Ескерри» опинилися за ґратами.[18]

Паралельно із цим розгорнулися трагічні події в Астурії. 5 жовтня шахтарі приєдналися до страйку, але пішли далі. Завдяки налагодженій співпраці всіх лівих партій, вдалося розгорнути справжню революцію. 10 жовтня було взято Ов'єдо, проголошено «Робітничо-селянську республіку» та соціалізм, створено «Червону армію».[16] Для придушення повстання було направлено Франсиско Франко з його Іноземним легіоном. Характер ранішньої професійної діяльності цього збройного формування призвів до того, що африканські методи контрпартизанської війни були перенесені на іспанську землю. Лише у прямих сутичках загинуло більше тисячі осіб, ще приблизно одну-дві тисячі позасудово катовано або розстріляно.[5]

Ліві сили були придавлені до наступних виборів, але дорога до Громадянської війни була відкрита. Майбутні сили «Народного фронту» зрозуміли необхідність консолідації та рішучих дій у разі приходу до влади фашистів. Консерватори, вперше стикнувшись з практикою придушення революції та масових репресій, вони усвідомили можливий шлях для майбутніх дій.

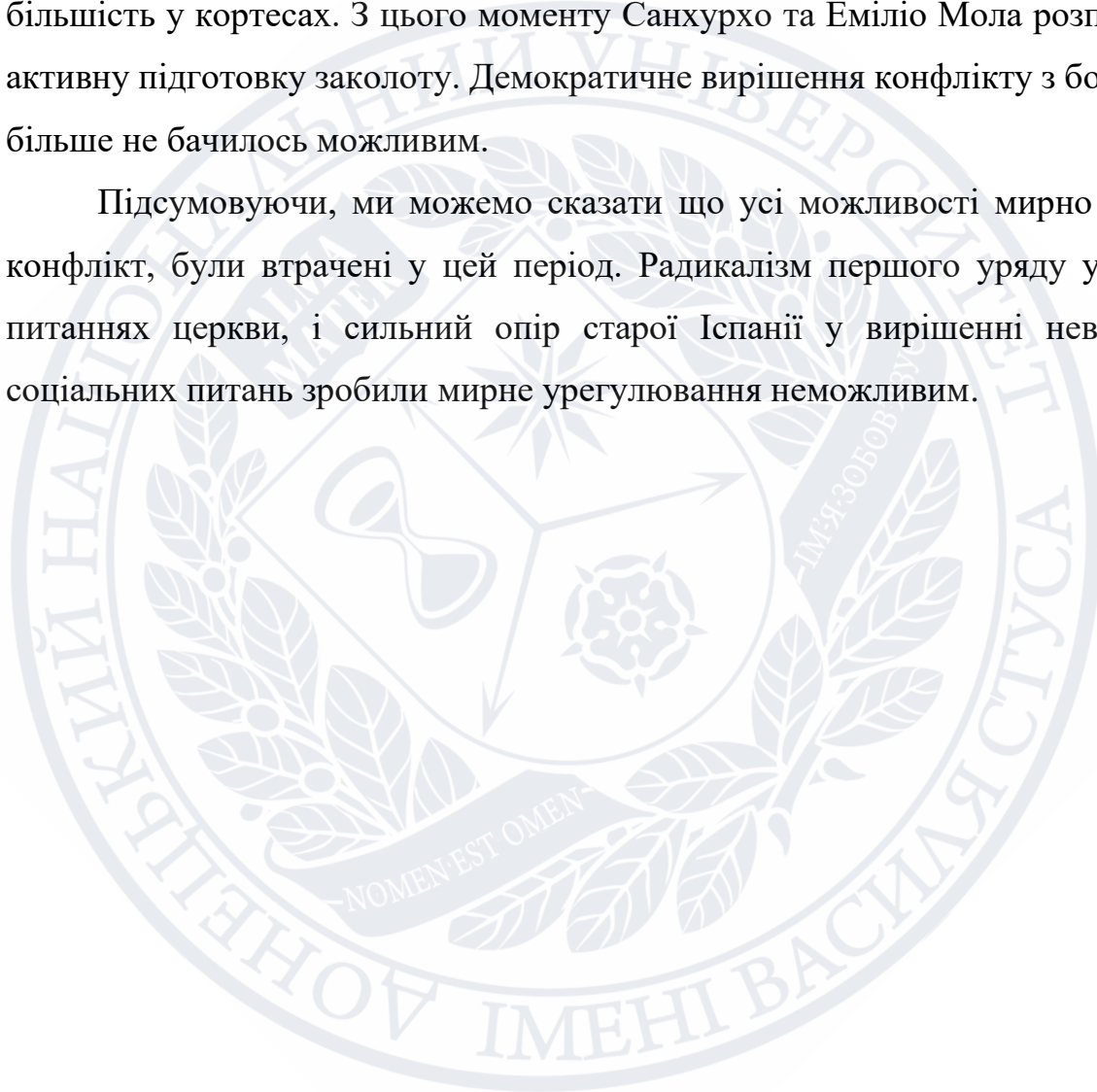
Через посилену урядову кризу, президент Алькала Самора розпустив 15 січня парламент і назначив на 16 січня нові парламентські вибори. Цим виборам суджено було стати вирішальними. Спостерігаючи за досвідом Австрії та Німеччини, де за відсутності консолідації лівих перемогли нацисти, та досвідом Франції де лише консолідація широкої лівої не дала фашистам пройти до парламенту. Іспанські ліві республіканські партії вирішили об'єднатися в єдиний блок під назвою «Народний фронт», до нього увійшли : Ліві республіканці,

Республіканський союз (ІСРП+ЗСТ), «Ескерра», КПП та РПМЄ. З права у виборах прийняли участь СЕДА, ХОНС та дрібні монархічні партії що також йшли єдиним блоком «Національний фронт»

«Народний фронт» отримав 265 місць у кортесах, «Національний фронт» 186, ще 9 місць отримали БНП, але бажання автономного статусу штовхало її в коаліцію до лівих.[11] Таким чином «Народний фронт» отримав тотальну більшість у кортесах. З цього моменту Санхурхо та Еміліо Мола розпочинають активну підготовку заколоту. Демократичне вирішення конфлікту з боку правих більше не бачилось можливим.

Підсумовуючи, ми можемо сказати що усі можливості мирно вирішити конфлікт, були втрачені у цей період. Радикалізм першого уряду у болючих питаннях церкви, і сильний опір старої Іспанії у вирішенні невідкладних соціальних питань зробили мирне урегулювання неможливим.

РОЗДІЛ 3. ІДЕОЛОГІЧНІ ПЛАТФОРМИ УЧАСНИКІВ ВІЙНИ

3.1. ІФ ХОНС, СЕДА

Хронологічно слід розпочати з опису партійної організації СЕДА, не тільки тому що вони виникли раніше за ІФ ХОНС, а й тому що дискурс популярний в цій партії певній мірі сприяв злету іспанського фашизму.

СЕДА – конфедерація автономних правих. Це коаліція ряду консервативних рухів, прибічників монархії та традиціоналістів. В пізній період існування партії, до її молодіжних секцій входили фашисти, а певний прихисток в ній знайшли і помірковані представники карлістів.

Утворення СЕДА, наслідок політизації католицького населення Іспанії. Не слід забувати, що Іспанія і досі є найбільш релігійною країною. У вирі політичних крих ХХ століття, католики розуміли, що ігнорувати масову, парламентську політику більше неможна. Часи кулуарних розмов між єпископами та аристократами минали, а економічна влада церкви як власника землі і засобів виробництва поступова зменшувалась навіть у відсталій Іспанії, проте боротьба за уми набувала нових рис. Іспанським католикам тепер було необхідно заволодіти умами не лише еліт (які і так були католицькими), а й простих іспанців.

Періодичне видання «Дебати» стало ядром для утворення нової партії.[16] «Дебати були відомі як консервативне, інтелектуальне видання. Різного роду консервативні літератори, науковці, проповідники та політики публікували там свої матеріали формуючи консервативний дискурс. Тобто майбутня партія, ще до свого створення мала потужний друкований орган, існування якого полегшувало консолідацію консервативної публіки.

Іспанія була доволі цікавим анахронізмом, поряд з масовою політикою із задіяними широкими верствами населення, досі існували так звані салони, або клуби. Це були середовища, де у вільний час збиралися представники еліт та інтелігенції. Зазвичай там зосереджувалися люди одних і тих самих, або

суміжних політичних поглядів. Велися дискусії та бесіди між заможними відвідувачами. Щоб зрозуміти що це було, варто згадати «Кар'єру Ругонів» Еміля Золя, там у «жовтому салоні» збиралися представники поважного товариства у часи революції, і думали над тим, як їм подолати ненависну республіку яка заважала їх справам, і плюндрувала їх гордість та честь. Схожим за духом явищем були і іспанські клуби. Не слід думати що лише консерватори мали свої гуртки, ні, врешті решт і ядро республіканських і деяких лівих партій виникали у схожому середовищі. Проте існування подібних гуртків значно спрощувало створення партійних осередків на місцях.

Варто лишень уявити, що в клубне приміщення, скажімо Касересу, прийшли кілька священників, пару-трійку студентів юрфаку з дрібнобуржуазних родин, та кілька поважних кабальєро з бізнесменами. За кавою або пляшкою вина, у непримушеній атмосфері, в руках одного з молодих та енергійних членів клубу опиняються «Дебати». У новому випуску газети, кілька статей, редакція газети за вимогою видавця, у найбільш помітних місцях розташувала статті про неспроможність уряду Асаньї, ваги республіки і ... про шлях вирішення цієї проблеми, створення партії. Студенти, священники та поважні бізнесмени починають активно обговорювати це питання і приходять висновку, що їм дійсно необхідна спільна партія. І от вже один з активних кабальєро вже лідер осередку, бізнесмен казначей, а студент чи священник видають до того ж і місцеву газету. Товаришам з якими не один день провів у світських бесідах значно легше довіритись, дати гроші на майбутню передвиборчу компанію. Саме на цьому і базувався конфедеративний дух партії, об'єднана спільним друкованим органом, вона групувала безліч місцевих осередків, які у своїх діях і пропаганді виходили з місцевих можливостей і специфік.[23]

У витоків партії стояв видавник «Дебатів» - Анхель Еррера. Еррера підтримував тісні зв'язки з католицьким престолом в уособленні папи Пія XI та його прелатами. Папа Римський та Еррера вбачали в СЕДА проект християнської демократії. Щось типу тих партій що масово виникли в інших країнах з

католицьким населенням у післявоєнний час, і у часи коли ці європейські держави стояли на порозі радикальних політичних поворотів ці партії завдяки гнучкій політиці компромісів утворювали потужний буфер між ультралівими та правими. Саме таким був попередній розрахунок Еррери.[16]

Проте, як інколи буває в історії, все пішло не за планом. В регіонах, роль центру виконували місцеві націоналістичні партії, що вже штовхало їх в республіканський табір. До того ж роль правого центра було перехоплено Леррусом. Тому з лідерством Хіля Роблеса партія одразу ж опанувала новий відверто правий політичний курс. Партія була утворена 4 березня 1933 року.

Основним електоратом партії вважається іспанський середній клас та дрібних власників у найбільш вірних католицизму регіонах Іспанії. Проте, це скоріше є певною мірою не правда. Беручи до уваги, що навіть найбільш масові робітничі рухи не мали такої кількості депутатів у кортесах, зводити підтримку СЕДА лише до середнього класу є умисним упущенням. Х'ю Томас, наприклад, зауважує на зв'язок між тим що було надано право голосу жінкам і успіхом СЕДА. І раціональне зерно є у цьому припущенні, адже саме жінки складали основу приходів у церквах та монастирях Іспанії. Довірливі своїм пастирям, вони доволі впевнено могли б голосувати за СЕДА. По суті церкви стали одним з основних пропагандистських пунктів реакції. Не слід забувати і про аграрний характер Іспанії, селянство більш традиційно все ж таки сповідувало християнство, і ті жахіття що вигадала католицька пропаганда чи сталися насправді мали дратувати селянство. Тут не слід і забувати що від регіону до регіону селища і церкви дуже різнилися, місцеве священство в окремих місцевостях могло і не визивати того гніву що й в Андалусії чи Каталонії. Грав певну роль і той фактор що донедавна вся шкільна освіта була зосереджена в руках церкви.[16]

Отже опираючись на селянство, середній клас та різних землевласників, СЕДА розпочало свою плідну діяльність. Організація одразу ж формує не лише партійні осередки, а й молодіжні та жіночі секції руху.

Напередодні виборів, Хіль Роблес відвідав Німеччину, Австрію та Італію. Він надихнувся стилем вирішення проблем у цих країнах. Спостерігаючи особисто за приходом до влади Гітлера він надихнувся італійським та нацистським досвідом політичної боротьби. Тому якщо до поїздки, економічна програма СЕДА зводилась до відновлення дореволюційного статусу кво, то тепер виникала концепція так званого «католицького корпоративізму». Жорж Сорія відмічає що надихнувся він не лише програмними моментами НСДАП чи Муссоліні, а й зовнішньою естетикою. Так Хіля Роблеса на публічних виступах вітали жестами рук та вигуками «Хефе!», викрики «Хефе!» були еквівалентом італійського «Дуче». У тих же виступах від Хефе можна було почути про брехливу обурливість демократії та необхідність тоталітаризму.[5]

Зовнішня естетика та практичний елемент знайшли відображення і в католицькій молоді. Молодіжне крило СЕДА, було оформлене в «Народна дія молоді», по суті НДМ стала штурмовиками Хіля Роблеса. В НДМ було уведено уніформу: зелена сорочка, брюки, португезя та військові чоботи. Першою ж масовою акцією НДМ, стало збройне патрулювання виборчих дільниць під час листопадових виборів 1933, з номінальною метою захисту дільниць від анархістів, на ділі ж як елемент естетичної пропаганди.[5] Далі НДМ неодноразово приймуть участь в сутичках з ОСМ та «Носотрос» (збройна група анархістів на чолі з Дурутті), під час страйків 1934 року.

Увійшовши до парламенту, лідери СЕДА, Кальво Сотело та Хіль Роблес неодноразово будуть робити натяки про можливість взяти владу силою і в будь-який момент. А коли Леррус почав уникати включення СЕДА в уряд, то Хіль Роблес пригрозив йому «Походом на Мадрид, вочевидь відсилаючись до «Походу на Рим» Муссоліні.[12]

Коли ж переможе Народний Фронт, СЕДА активно долучаться до підготовки заклоту, так Еміліо Мола, під псевдонімом «Директор», буде фактичним лідером заклоту. Еміліо Мола був прибічником СЕДА.[13]

Підсумовуючи, СЕДА утворювалась як типова християнсько-демократична партія, проте специфіка історичних умов штовхнула цю партію на

профашистські позиції. Звісно, можна дуже довго намагатися вибілити СЕДА, приводячи в аргумент католицький характер СЕДА на противагу Національній фашистській партії Італії. Але, кращою відповіддю буде цитата самого Муссоліні з його «Доктрини фашизму» :

«Як і будь-яка цільна політична концепція, фашизм є одночасно дією та думкою: дія, якій характерна доктрина, і доктрина, яка виникнувши на основі даної системи історичних сил , включається в останню і далі діє в якості внутрішньої сили. Тому ця концепція має форму, відповідну обставинам місця та часу, але разом з тим обладає ідейним наповненням, звеличуючим її до рівня істини в історії вищої думки. Неможна діяти духовно на зовнішній світ в області примх людської волі, без розуміння приходящої їй часткової реальності, на яку має здійснитися вплив, і реальності вічній та універсальній , в якій перша має власне буття.

Щоб знати людей слід знати людину , а щоб знати людину, необхідно знати реальність та її закони. Не існує поняття держави , яке, в основі не було б поняттям життя. Це є філософія або інтуїція , ідейна система ,що розвивається в логічну конструкцію або виражається в баченні або ж вірі, але це завжди, принаймні, в можливості, органічне учення про світ»

Тобто сам Муссоліні стверджував що фашизм, є доктриною витікаючою з практики і реальності. Реальність в Іспанії була такою, що це була аграрна католицька країна з доволі кучим і при цьому трагічним досвідом буржуазної демократії, що за Фромом ще й накладало психологічні причини прихильності до фашизму. В решті, ніхто ж не відмовляє легіонерам Кодряну в званні фашистів через їх православ'я. Чому СЕДА мають бути виключенням?

Якщо попередня організація була лише профашистською, хоч і носила цілий багаж суто фашистських ідей. То наступна організація, є суто фашистською, цього не цуралися ні її лідери, ні пересічні прибічники.

ІФ ХОНС – іспанська фаланга і Хунта націонал-синдикалістського наступу. Це повна назва цієї партії. Як це нечасто буває, але в повній назві розкрита майже вся політична сутність цієї партії. Зазвичай фашистські партії

вдаються до омани, як НСДАП, чи до метафор як Національна фашистська партія. Адже в самому таємничому слові фашизм, скрита частково сама ідея. Але пересічному прохожому, навряд буде зрозуміло до чого там «фашію» і що це значить. Назва набуває такого любого Муссоліні містицизму. За схожим лекалом обирав назву для партії і лідер ІФ ХОНС – Хосе Антоніо Прімо де Рівера. Будучи юристом та гуманітарієм, Прімо де Рівера добре знався на давній історії, як і його кумири з Італії та Німеччини він черпав ідеї саме в ній. Фаланга – це тип військового шикування у давній Греції, кількасот вояків йшли строєм глибиною у кількадесят шеренг, озброївшись списами вони прокладали собі дорогу на полі бою, жодний з бійців не діяв індивідуально, кожен мав крокувати у ритм з товаришами обабіч нього. Як ми бачимо, фаланга це символ єдності, аналог римських фасцій. Уточнення що вона саме іспанська. Хунта – це рада, тобто партійна рада, яка мала б керувати країною. Націонал-синдикалізм в свою чергу це відображення корпоративіської програми, замість синдикатів класових – загальнонаціональні. Наступ в назві, є відображенням дії.

Але, ІФ ХОНС не завжди була єдиною партією. Спочатку вона утворилася з двох окремих партій, лідирували в яких різні групи людей.

У березні 1931 року, було засновано видання «Завоювання держави». Засновником був молодий прихильник нацизму – Раміро Ледесма Рамос. Надихаючись естетикою раннього нацизму, він писав що не шукає голосів виборців, а лише «політику бойових відчуттів, відповідальності і боротьби».[12] А основою організації мали б стати «воєнізовані загони, які без ліцемерства візьмуть до рук гвинтівки». Як це схоже на ідею активної меншості, і на те що представляли собою штурмовики СА. [5]

Згодом до Ледесми Рамоса приєднались Хіменес Кабальєро та Онесімо Редондо, які також мали певний пієтет до нацизму. У 1931 ж році вони створили ХОНС, наділивши її програмою з 16 пунктів. Програма містила і корпоративні моменти, загострювала увагу на неможливості місцевих сепаратизмів, обіцяла боротися з іноземним впливом маючи на увазі комуністів та наказувати тих «хто спекулює на бідності та необізнаності народу». Особливе місце вони відводили і

католицизму, вважаючи що він уособлює «расові традиції іспанців». І тут як ми бачимо, партія яка сама себе асоціює з фашизмом, не бачить нічого поганого в традиційному для іспанців католицизмі.[13]

До 1933 року, ХОНС розрослась з інтелектуальної тусовки до групи регіональних організацій. В університетах усюди були групи правих студентів, що об'єднанні в ХОНС вступили в конфронтацію з Союзом іспанських університетів, соціалістичною профспілкою. Онесімо Редондо навіть вдалося створити справжню профспілку у 3000 робітників на своїй батьківщині у Вальядолід. Але у порівнянні з масовими НКП та ЗСТ, цього досі було недостатньо.[18]

Паралельно із цим, молодий юрист Хосе Антоніо Прімо де Рівера, син колишнього диктатора групував навколо себе ультраправу молодь. У своїй газеті «Ель Фасціо» він писав : «Країна являє собою історичну єдність... для нас і наших об'єднань вона понад усе . Держава має бути заснована на двох принципах – служіння всьому народу і класове співробітництво. У 1933 він засновує Іспанську фалангу. Для нового руху були характерними напади на лівих активістів, недільні марші вулицями міст, такий собі косплей раннього нацизму.[12]

В 1933, у партії з'явилися перші жертви, у сутичці з лівими студентами було застрелено одного з фалангістів. На фоні цього, Ледесма Рамос та Онесімо Редондо запропонували об'єднатися в єдину політичну силу. Так утворилася єдина ІФ ХОНС. Було розширено програму до 26 пунктів, уведено елементи уніформу та символіку. Кольору для прапора вони запозичили в анархістів, це були червоно-чорні знамена, елементи уніформи також відсилали до анархістів, сині робочі комбінезони та грубі сині сорочки. Оскільки фашисти, сприймали модернізацію і послідовуючу пролетарізацію як природній процес, то подібна уніформа ставала для них символом нової епохи, масовості. Єдине що вони не сприймали це класовість пролетарського руху що рушила єдність іспанської нації. Єдине що в них видавало ультраправих це символіка ярма та стріл, давня

символіка королівських домів Іспанії. Девізом партії стала тріада «НАЦІЯ – ЄДНІСТЬ – ІМПЕРІЯ!»

Цікавою є і програма ІФ ХОНС, яка пізніше ляже в основу і ІТФ ХОНС в режимі Франко. Ось кілька пунктів що дадуть всебічне розуміння ідеологічної платформи фалангістів:

« 1. Ми віримо у велич Іспанії. Зміцнення, піднесення та збільшення цієї величі є нагальною колективною метою всіх іспанців. Індивідуальні , групові та класові інтереси мусять невблаганно поступитися для досягнення цієї мети....

2. Іспанія є єдиною. Будь-яка змова проти цієї єдності є відразливою. Будь-який сепаратизм – це злочин, якого ми не пробачаємо. Діюча Конституція ослаблює неподільність Іспанії. Тому ми громогласно вимагаємо її скасування.»

«6. Наша держава буде тоталітарним інструментом захисту цілісності вітчизни. Всі іспанці братимуть у цьому через свої родинні, муніципальні, та синдикальні ролі.

Політичні партії не братимуть в цьому участі. Ми немилосердно скасуємо систему політичних партій та наслідки їх існування – не органічне виборче право, представництво конфліктних груп, а також парламент діючого нині типу.»

«9. Наша концепція Іспанії в економічній сфері – це гігантський синдикат виробників. Ми організуємо іспанське суспільство корпоративно через систему вертикальних синдикатів для різних галузей виробництва, всі працюють на національну економічну єдність»

«11. Націонал-синдикалістська держава не буде стояти осторонь від економічної боротьби людини, і спостерігати безпристрасно , поки сильний клас домінує над слабшим. Наш режим усуне самі корені класової боротьби, тому що всі , хто спільно працює на виробництві , складають єдину органічну сутність. Ми відкидаємо і за будь-яку ціну запобігаємо егоїстичним інтересам, від зловживань інтересами інших, і ми зупинимо анархію в трудових відносинах»

«13. Держава визнає приватну власність законним засобом реалізації особистості, сім'ї та соціальних цілей , і захистить її від зловживань великим фінансовим капіталом та лихварів»

«18. Наша програма економічних реформ збагатить сільськогосподарське виробництво за допомогою наступних мір:

Забезпечуючи мінімальну винагороду всім сільськогосподарським виробникам.

Вимагаючи відновлення сільської місцевості, забезпечити адекватними наділами, частина того що сільське населення платить містам за інтелектуальні та комерційні послуги.

Організуючи справді національну систему сільськогосподарського кредиту, яка даватиме позики фермерам в низькі відсотки без закладання власності чи об'ємів майбутнього врожаю, а також викупити їх з лихви місцевих тиранів.

Поширюючи освіту щодо кращих методів землеробства та вирощування овець.

Ворядкувавши раціональне використання земель відповідно до їх придатності та маркетингових можливостей.

Шляхом корегування тарифної політики таким чином, щоб захистити сільське господарство та тваринництво.

Шляхом прискорення проектів рекультивації. Раціоналізуючи одиниці вирощування, щоб ліквідувати марнотратні латифундії та неекономічні, незначні змови»

«25. Наш Рух включає католицьке значення – славної традиції, особливо в Іспанії для національної реконструкції. Церква та держава координуватимуть свої дії, таким чином, щоб не допускати втручання або діяльності що можуть зашкодити гідності або єдності держави»[24]

Як ми бачимо, програма намагається охопити всі складові суспільного життя в Іспанії і добре налаштована під іспанські реалії. Особливо детальною є програма відносно аграрного сектору. Фалангісти та їх прибічники добре розуміли, наскільки небезпечною є невирішеність цього питання. І тому вони критично ставились до дій СЕДА у призупиненні аграрної реформи, називаючи їх реакціонерами.[12]

Забігаючи вперед, слід сказати що програма майже у всіх її пунктах буде виконана по завершенню війни. А сама ІФ ХОНС, хоч і за сприяння Франко, все ж таки поглине всі праві політичні сили Іспанії, згадка про які залишиться лише в літері «Т» в новій аббревіатурі ІТФ ХОНС, що означатиме – Іспанська традиціоналістська фаланга та Хунти націонал-синдикалістського наступу. Партія поглине і СЕДА, що стане наслідком самоусунення Хіля Роблеса з політики, та і без того тривалого дрейфу СЕДА у бік фашизму.

3.2. Ідеологічні платформи політичних сил республіканського табору

На момент липневого заколоту 1936 року, у республіканському таборі можна виділити кілька ідеологічних груп : каталонські та баскські націоналісти, помірковані республіканці, соціалісти, комуністи та анархо-синдикалісти. Майже кожна з груп , в середині себе ділилася ще раз навпіл, відповідно на більш радикальних і більш поміркованих. Серед причин такої не однородності, це й політичний бекграунд учасників руху, і особисті причини, міжнародні чинники та різні трактовки наявної реальності.

Розпочнемо в тому ж порядку, в якому ми їх і перерахували. З БНП та «Ескерри».

БНП, в ідеалі хотіла повного відділення від Іспанії, проте оскільки місцеві банкіри мали великий вплив у Іспанії , їх інтереси обмежувалися лише сильною автономією та податковими пільгами. Середній же клас та селянство були більш впевненими у бажанні від'єднання, але ситуацію псував той фактор що майже половина населення Країни Басків не були басками і за наявності демократичних процедур, їх думку слід було б враховувати. [9]

Було дещо спільне в програмі БНП з ХОНС і СЕДА, це відношення до католицької церкви. Оскільки баскська церква існувала в певній автономії від загальноіспанських порядків, то і її відносини з прихожанами були дещо іншими, більш органічними. Баски завжди були доволі набожним народом, а місцеве

священство групувало навколо храмів усю общину, храми були невід'ємною частиною життя сільської общини, а пастор справді пастором і вчителем. Тобто ситуація коли великі натовпи священства і монахів просто смокчуть кров з приходу, як це було в більшості місцин Іспанії, така ситуація була не характерною для Країни Басків. Подібні братські відносини між священниками і прихожанами мали й інший ефект, священники були сповнені патріотичного духу яким заражалися від прихожан. До того ж історично, навіть в авангарді давньої боротьби за фуероси стояло баскське священництво. А в часи 1930х, католицькі храми в Країні Басків навіть ставали пунктами агітації за республіку і БНП. Отже не скільки віра в органічність католицьких традицій, а й справді дещо інші відносини до церкви формували окреме ставлення до релігії.[9]

БНП не підтримували ідей соціалізації майна чи соціалізму, але це й зрозуміло, адже вони фінансувалися в першу чергу місцевими промисловими та фінансовими елітами.

Більш важливим питанням для БНП було національно-культурне відродження. Широка автономія у місцевій освіті та культурі мала допомогти відродженню еускари – баскської мови. По суті найдавнішої в Європі мови, яка збереглася ще з до індоєвропейських часів. Мова була найважливішою складовою національної самоідентифікації басків.

Красномовним є коментар голови уряду баскської автономії Хосе Антоніо де Агірре, з нього можна зрозуміти певній мірі, що штовхнуло басків саме до республіканського табору:

«Ми, залишаємося баскським націоналістами та католиками. Але коли в Іспанії народ борониться проти фашизму та імперіалізму, ми боремося разом з іспанським народом. Нам розказують про устремління пролетаріату. Нас вони не лякають, адже соціальна справедливість не суперечить нашим поглядам.»[10]

Абсолютно схожою була ситуація і в Каталонії. З тією лише різницею що відносини з церквою у каталонських націоналістів були геть зіпсовані, а майже парітетна кількість міського пролетаріату з дрібним селянством призводила до

більш компромісної політики у відносинах з робітничими рухами. Не даром же «Ескерра» перекладається з каталонської як «ліва».

Фарватерами поміркованих республіканців в Іспанії були партія Асаньї та партія галісійського патріота Кьероги. Їх програми були по факту рудиментом минулої епохи, коли проблеми Іспанії зводились до станових привілеїв, існуванню монархії чи занадто великої влади церкви. Проте у 30ті роки, проблем насущних було значно більше і нерішучі ліберали не наважувались їх вирішувати. Але з іншого боку, вони і не наважувалися на те щоб допустити падіння республіки і відкату тих реформ що їм вже вдалось запровадити у 1931-1933 роках. На момент же початку Громадянської війни, ці партії стали уособленням острахів іспанського середнього класу та інтелігенції перед фашизмом.[16]

ІСРП та ЗСТ, одна з найбільш чисельних та підтримуваних партій Народного фронту. У попередньому розділі ми вже торкнулися її детальної історії у розрізі передумов Громадянської війни 1936-1939 років. Тому загостримо нашу увагу на їх ідеологічній платформі.

Слід зазначити що на момент утворення Другої республіки, в соціалістичному русі Іспанії відбувся умовний поділ на два табори. Перший, був представлений прибічниками Ларго Кабальєро, ідеологічно він був більш радикальний. Другий, відповідно, поміркований групувався навколо персони Індалесіо Прієто. Тому є певний сенс дещо окремо розібрати позиції цих двох таборів, а потім визначити спільну характеристику ІСРП.

Ларго Кабальєро найстарший лідер ІСРП, він був активним діячем ще тоді, коли і ЗСТ, і ІСРП були підпільними партіями. Доволі розумна та аскетична людина, через свою простоту він був надзвичайно популярним серед робітничого активу ЗСТ. До подій загального страйку 1934 року, Ларго Кабальєро майже не стикався з марксистською теорією, врешті як і вся партія. Головним для нього завжди була класова боротьба і благо робітничого класу тут і зараз. Тобто, Ларго Кабальєро не був утопістом чи мрійником, це була людина дії яка всією душою боліла за робочий клас.[16]

Крайній реалізм Ларго, призводив до того що він не впадав у лоно ідеологічного догматизму, а діяв таким чином що вижати із нагальної ситуації все що можливо. Тут можна навести два приклади. Перший, це коли на страйку 1917 року Кабальєро відчув силу за вулицею, він ініціював щоб до вимог було включено вимогу відставки уряду та скликання Установчих зборів. Якби не дуже очікувана реакція війська та його втручання, можливо ризик на який пішли соціалісти був би виправданий. Другий, це протилежний за духом, коли Мігель Прімо де Рівера запропонував Ларго співпрацю в Організації національних корпорацій, де арбітражно державою вирішувалися конфлікти робітників з підприємцями, Ларго погодився. Не відчуваючи сил в своєму русі для боротьби з диктатурою, Кабальєро прийняв пропозицію, як результат сотні вирішених конфліктів між робітниками профспілки ЗСТ та підприємцями.[18]

Коли спалахнув загальний страйк, Кабальєро знов відчув силу у вулиці, але аморфність анархістів не дозволила подавити повстання. В ув'язненні Кабальєро сидів з іншими політв'язнями, там він ознайомився з працями Леніна та Маркса. Після перемоги Народного Фронту, Ларго неодноразово заявляв про необхідність введення диктатури пролетаріату на своїх публічних виступах, вочевидь через синдикалістський бекграунд розуміючи це питання дещо менш авторитарно ніж його розуміли більшовики. Взагалі якщо дивитися на те як він здійснив політичний поворот партії, і його виступи можна побачити дуже багато спільного між його ідеями і ідеями та практикою «союзу Спартака» і зокрема Карла Лібкнехта.

Отже, відчуваючи напругу у суспільстві 1936 року, він банально відчув революційну ситуацію, а отже і логічний фінал класової боротьби якою він все життя займався. Іншими словами, робітництво прихильне до Ларго Кабальєро, іменуючи його улестиво «іспанським Леніним» натякало і на ленінське вирішення робітничого питання. А саме, ліквідація приватної власності на засоби виробництва і встановлення робітничого контролю. Таким чином «кабальєристи» це люди в ЗСТ та ІСРП ідеологічною платформою яких є саме соціалізм.[5]

Індалесіо Прієто виходець із середнього класу Країни Басків. Це була теж доволі розумна людина, яка до того ж завдяки своєму походженню мала зв'язки в усіх верствах населення Іспанії. В першу чергу з інтелектуалами, дрібними промисловцями. До того ж якщо вірити Хью Томасу він був франкомасоном, що звісно ж значно розширювало круг знайомств. Подібний образ життя та оточення накладає певні якості і на характер людини. Він був більше договороспособним ніж Ларго Кабальєро і не був авантюристом. Тому він публічно засуджував та відмежовувався від заяв Кабальєро типу тої, в якій говорилося про диктатуру пролетаріату та соціальну революцію. Його політична лінія скоріше була схожою на ту що була характерна для всієї європейської соціал-демократії. Він та його прибічники були самовідданими у праці в загальносоціальному руслі, надання базових прав робітникам та громадянам Іспанії. Проте, ні Індалесіо Прієто, ні його прибічники не ставили перед собою радикальних цілей та мети повалення капіталізму, а скоріше просто хотіли встановлення соціальної держави [16].

Підсумовуючи можна охарактеризувати ідеологічну платформу ЗСТ та ІСРП як соціалістичну, але при цьому тримати в голові наявність великої групи із значним ухилом вліво.

Комуністичний рух в Іспанії це доволі цікава історія. Комунізм, точніше, марксизм ніколи не користувався популярністю в іспанському лівому середовищі. Звісно і анархісти, і соціалісти опиралися на загальні праці типу «Капіталу», проте практика класової боротьби в Іспанії не сприяла народженню політичних проєктів з комуністичною ідеологією. Тому перший період, коли іспанська лівиця масово зацікавилася комунізмом, це був період злету Російської революції. Багато хто в новині про приходу до влади Рад, побачив у цьому перемогу майже тих самих структур що й іспанські синдикати. І ІСРП, і НКП виявили інтерес до Радянської Росії і знарядили місії для політичної розвідки. Але обидві були розчаровані, якщо соціалісти розчарувалися жорстким централізмом рішень Комінтерну що нав'язував своє бачення локальних процесів всім членам і заперечував автономність організацій. То анархісти були

розчаровані авторитарним ладом більшовиків та кривавими придушеннями революційних повстань в Україні та Кронштадті.

Але були люди, які все одно бажали долучитися до міжнародного комуністичного руху. Так, наприклад, Андре Нін проголосив про входження НКП до Комінтерну. Таке рішення незадоволило товарищів по НКП і вимусило Ніна покинути Національну конфедерацію праці та створивши свою невеличку групу, емігрувати до СРСР, де Нін зблизився з Троцьким. Троцький вже в той час виношував ідею перманентної революції, яка заключалася не в укріпленні державницького апарату у вже соціалістичних країнах, а навпаки поглиблення революції в них і поширення постійне її туди, де вона ще не відбулася. В кінці 1920х років Троцький програв партійну боротьбу Сталіну і вимушений був емігрувати, разом з ним емігрував і Нін. Деякий час він побув секретарем Троцького, і повернувся до Іспанії займатися політичною діяльністю. Познайомившись з іншим марксистом одинаком – Мауріном, вони створили спільну партію РПМС (Робітнича партія марксистської єдності) [17].

Основним вектором розвитку РПМС, як виходило з назви, була робітнича профспілкова боротьба. РПМС вдалось закріпитись у Каталонії, правда не скільки в Барселоні, скільки в інших великих містах цього регіону. Опираючись на негативний досвід який Нін спостерігав в СРСР він пропагував дії антогоністичні сталінізму. Відкрито критикував авторитаризм та був прибічником робітничого контролю на підприємствах. Через це, партія тяжіла до крайньо лівих і розходила з тими ж анархістами лише в питанні існування держави. То ж недивно що їх центром стала саме Каталонія в якій були популярні лібертарні тенденції. Ідеологічно РПМС, скоріше не троцькісти (з якими їх пов'язували лише через минуле їх лідера), а ліві комуністи [17].

Іншим відгалуженням комуністичного руху в Іспанії була власне комуністична партія Іспанії. КПІ кілька разів утворювалась, зникала з помітної політики і знову виникала. Ця частина комуністичного руху, цілком і повністю знаходилась під контролем Комінтерну виражаючи сталінське бачення розвитку комуністичного руху. У часи до виборів 1931 року, вони уникали контакту з

іншими лівими, з соціалістами через їх «соціал-фашизм», і з анархістами через їх «правість».

Проте з плином часу кон'юнктура змінювалася і комуністи по всій Європі почали долучатися до широких лівих альянсів ідучи на поступки в питаннях націоналізації промисловості, існування малого та середнього бізнесу та питань національної політики. Таких компромісів вимагали і від КПП, проте навіть компромісна політика для старої Іспанії була надто радикальною.

У 1932 році радикально змінюється склад ЦК партії, до нього входять молоді комуністи Хосе Діас, Долорес Ібаррурі, Педро Чека, Вісенте Урібе. Молоді люди були більш активними, тому на виборах 1933 року, комуністам вперше вдається потрапити до парламенту. Вони створюють профспілки опираючись на робітників яким не подобався легалізм ЗСТ та радикалізм анархістів.[16]

Важливим моментом для отримання популярності серед робітничих мас, була позиція відносно Астурійської комуни. Якщо ЗСТ відмежувалось від публічної відповідальності за підготовку, заявляючи що це було стихійне повстання. То КПП на чолі з Хосе Діасом взяло відкрито відповідальність. Таким чином КПП стала більш помітною. Тому незадовго до виборів 1936, почались відкриті розмови про широкий фронт на виборах де комуністи мали об'єднатися з соціалістами. З боку комуністів ініціатором союзу був Хосе Діас, з боку соціалістів Альварес дель Вайо. 15 січня 1936 року було проголошено створення Народного фронту, як і в Франції, комуністи за указкою Комінтерну робили це своєю заслугою. У квітні 1936 злилися молодіжки ІСРП та КПП, утворивши Організацію соціалістичної молоді (ОСМ). Згодом під носом у Кампаніса у Каталонії утвориться підконтрольна КПП – ОСПК (об'єднана соціалістична партія Каталонії).[7]

Ідеологічна платформа КПП, та сателітних їм організацій це сталінізм, при чому не як теорія, а як власне практичні рекомендації Сталіна, які потрапляли до КПП через Дімітрова. Тому політичні рішення партії виходили не скільки з її

програми чи ідеології, скільки з міжнародних позицій Москви. Що звісно позбавляло КПР революційної гнучкості.

Осторонь від всіх цих організацій стояли анархо-синдикалісти. Причиною такої окремості було скептичне ставлення до інституту держави та буржуазної демократії. Зазвичай анархісти бойкотували вибори, хоча їх вплив був настільки великим, що вони могли б зайняти велику кількість місць в кортесах

Ми не будемо загострювати увагу на історії НКП-ФАІ, оскільки висвітлили її у минулому розділі. Зазначимо що як і в ІСРП-ЗСТ , в таборі анархістів також був певний ідеологічний розкол між радикальними прибічниками утворення лібертарного комунізму та поміркованими анархо-синдикалістами. Під час розколу, гору взяли перші, проте історична практика була на боці других.[18]

В ідеалі НКП-ФАІ ставило кінцевою ціллю повалення класового суспільства та встановлення в Іспанії, далі й в світі лібертарного комунізму. Лібертарний – значить що усувалася роль держави чи будь-яких вертикальних структур влади. Іспанія мала перетворитися на конфедерацію, яка утворювалася федераціями місцевих комун на Виробничо-фабричних Рад. Уособленням цього стремління була тріада «людина-комуна-федерація», люди об'єднувались в комуни, комуни в федерації. Це саме стосувалося і галузевих рад що стосувалися виробництва, сільського господарства, освіти та народних міліцій. Усі ці структури мали переплітатися в горизонтальних демократичних стосунках між собою. Чим рівень об'єднання вищий, тим більше делегованих представників на рівні Рад, федерації чи конфедерації. Основним моментом у анархістському делегуванні була можливість відозви делегата будь-коли за вимоги громади, також делегат не мав права приймати рішень без тих вповноважень якими наділяли комунари на зборах. Планування економіки мало відбуватися на конфедеративному та місцевому рівнях виходячи з «органічних потреб людини». Це ж стосувалося і освіти яка отримувала два ступені, шкільну та вищу професійну. Обов'язковими аспектами освіти мали стати писемність, природнича освіченість та сексуальна просвіта. Сімейні відносини в такій комуні

ніяк не регулювалися, проте з оговоркою що насильство є неприпустимим, а отже аб'юзерам доведеться змінювати комуну, оскільки насильницька поведінка порушує соціальну гармонію. Будь-які органи правопорядку вважалися непотрібними, але народ при цьому залишався озброєним, всі мали вміти користуватися зброєю що було б гарантією збереження здобутків революції.[22]

Такими були основні ідеї радикального крила анархо-синдикалістів. Вони знайшли своє детальне відображення в працях Абада де Сантільяна та Сарагоській програмі від 9 травня 1936 року. Відомі анархісти та фактичні лідери руху Дурутті та Гарсія Олівер також притримувалися саме цих позицій.

Помірковану позицію займали прибічники редактора «Солідарідад обрера» Хуана Пейро та Пестаньї. Цей блок в НКП (а тимчасово і поза ним), отримав назву «трієнтисти», оскільки близько тридцяти лідерів різного штибу не погодились з радикалізмом програми і дій НКП у часи республіки.

Платформа «трієнтистів» ґрунтувалася на твердженні що широкі народні маси не готові до побудови лібертарного комунізму, чи просто цього не хочуть. А отже, анархістам доведеться обирати в разі революції, вони силою примусять всіх інших до анархії, чи вимушені будуть програти через те що були не готові до такого повороту, або ж взагалі жити в господарській автаркії ізольованими спільнотами. Ряд дій анархістів на місцях, доказав правоту поміркованого крила, їх застереження були виправданими.

Щоб запобігти вище описаним варіантам подій. Пейро запропонував ідею переходного періоду між капіталістичним суспільством та лібертарним комунізмом. Пейро пропонував створити на основі профспілок, синдикати не лише для класової боротьби а й для реалізації робітничого контролю та створення соціалістичного сектору економіки на антиавторитарних засадах. При цьому формальна держава і державні інституції могли б існувати паралельно синдикалістським порядкам чи навіть взяти їх на озброєння. Такий половинчатий вихід давав можливість уникнути анархістської диктатури та не втрачати ініціативи у вирішальний момент.

Як покаже практика, саме платформа «триєнтистів» стане застосовуваною для формування соціалістичного сектору в економіці за дій НКП, РПМЄ та ЗСТ.[18]

Ми бачимо що більшість ідеологічних платформ табору республіканців зводились до практик соціалізації приватної власності на засоби виробництва. А отже неодмінно вступали в протиріччя з силами реакції.

РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ІДЕОЛОГІЧНОЇ БОРОТЬБИ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

4.1. Заколот

Події весни-літа 1936 були дуже напруженими. Постійні підозри республіканців в змові генералів, призводили до свого роду чисток в армії. Так у «заслання» було відправлено Франко і Годеда. Франко вимагали усунути через його участь в придушенні Астурійського повстання. Його було переміщено на Канарські острови де він мав керувати групою військ, без права покинути місця свого вигнання. Перед вильотом до Канарських островів, він демонстративно попередив Асанью що вразі приходу в уряд соціалістів і подальшого тиску на офіцерство, Іспанію чекає заколот.[1]

З початку березня розпочалась активна підготовка до заколоту, очолив цю змову генерал Мола, за псевдонімом «Директор». На відміну від подій заколоту Пріми де Рівери. Мола планував більш масштабне дійство ніж звичайне «пронунсіаменто», оскільки розумів масштабність руху опору. Планувалося більш-менш одночасно захопити всі міста Республіки, одразу ж ліквідувати чиновників та військових що заколот не підтримали, блокувати робітничі райони та обезголовити всі місцеві осередки лівих партій та профспілок. Активну підтримку з вулиці, мали забезпечити загони фалангістів та молодіжки СЕДА.

Паралельно з цим, розгортається справжня війна малої інтенсивності, фаланга створює перманентну напругу у суспільстві. На акції фалангістів, а ні бойовики анархістів, а ні бойовики соціалістів не можуть не відповідати. З вулиці, конфлікт перекидається у військові структури розквартировані в містах, починається внутрішня боротьба в середині «асальто». Політичні вбивства стають фоном першої половини 1936 року, і пропагандиським підґрунтям для заколотників. Основною риторикою заколотників та підтримуючих їх політичних сил стане порятунок Іспанії від хаосу і анархії.

Щоб уникнути крупних політичних дій з боку ІФ ХОНС, 15 березня заарештовують Хосе Антоніо Прімо де Ріверу. Проте це не допомагає. Навпаки, розв'язується кривава послідовність подій, яка характеризує відповідний час дасть зайвий привід для виправдання заколоту.

14 квітня під час святкування річниці утворення республіки, полетіла бомба в президентську трибуну. Замах не вдався, але через атмосферу напруги було застрілено офіцера цивільної гвардії. Оскільки офіцер начебто був прихильником СЕДА, його похорони 16 квітня розвернулися у процесію та мітинг ІФ ХОНС та «Народної дії молоді». Під час похорону почалися запеклі перестрілки з ОСМ, на кладовищі ж через провокацію з боку фалангістів, штурмова гвардія розпочала бій. Під час сутичок загинуло кілька десятків людей, але найбільш гучним було вбивство кузена Прімо де Рівери офіцером «Асальто» лівих поглядів на ім'я Хосе Кастильо. Через три місяці, 13 червня його під дверима свого будинку вбили фалангісти. У відповідь на це, кілька офіцерів штурмової гвардії лівих поглядів, разом зі знайомими активістами ОСМ, сіли в броневий автомобіль і поїхали вбивати Кальво Сотело та Хіля Роблес. Останнього вдома не було, тому було під видом арешту взято Кальво Сотело, і вбито без вироку прямо в автомобілі. По суті такий ланцюг вуличного терору привів до справжнього апогею, адже загинув лідер парламентської опозиції. Це стало зайвим приводом для заколоту. А Хіль Роблес зрозумівши загрозу для життя, самоусунувся від заколоту який до того активно підтримував.

Генерал Мола дуже добре спланував майбутній заколот. Велику ставку він робив на одночасність дій, нерішучість місцевих органів влади та «африканерів» як силу здатну своєю присутністю задавити будь-який спротив.[16]

Біографи зазвичай пишуть що Франсиско Франко ледь не в останній момент прийняв участь у заколоті. Але велика концентрація в таборі заколотників людей з його оточення, говорить про те що з самого початку змови він був готовий долучитись до операції. Так він порадив Хосе Антоніо Прімо де Рівері звернутися до свого свояка Серрано Суньєра до участі в заколоті, а також запропонував контакт з колишнім своїм підлеглим з Іноземного легіону Ягуе як

людину яка прихильно ставиться до фалангістських ідей.[12] Людина ж яка відповідала за військову операцію в Барселоні, генерал Годед був другом Франсиско Франко. А людина яка мали стати «президентом урядової хунти», генерал Санхурхо був колишнім керівником Франко під час війни в Африці.

На передодні самого заколоту, всім його учасникам була надіслано телеграму «17 в 17, директор». Це означало що 17 липня мав відбутись сам заколот, і розпочатися він мав з Марокко, де знаходилась найбільш боєздатна та лояльна до заколотників група військ. Невдовзі до заколоту, Мола надіслав наступну інструкцію :

«Необхідно завжди пам'ятати, що швидко знешкодити сильного та організованого супротивника можна лише із надзвичайною жорстокістю. Відповідно, мають бути заарештовані всі керівники політичних партій, рухів та союзів, що не примкнули до руху; ці люди будуть публічно покарані, щоб спроби спротиву були задавлені у зародку.»[16]

Заколот розпочався 17 липня з Мелільї, місцеві офіцери, полковники Сегі та Гасапо зібрались в картографічному відділі щоб роздати зброю бунтівникам. Генерал-губернатор Ромералес надіслав офіцерів для арешту заколотників. Арештувати їх ніхто не хотів. Тоді полковник Сегі просто зайшов до кабінету Ромералеса, і заарештував його змусивши передати вповноваження місцевій Хунті. Одразу ж були арештовані всі хто міг чинити опір і розстріляні. Далі, телефонний дзвінок до Тетуану та Сеути ознаменував заколот і там. До 18 липня усе іспанське Марокко було підконтрольне бунтівникам. За такою схемою бунтівники діяли і в інших містах, повстання поширювалося з півдня на північ.

18 числа почався заколот у Севільї, робітники вимагали зброї, тоді губернатор здійснив дзвінок до прем'єр-міністра Кьєроги, спитатися чи можна роздати зброю робітникам для захисту республіки. Але уряд був не свідомим ситуації, промедління вартувало втрати всіх великих міст Андалусії із сильним робітничим рухом. Схожа ситуація склалася і в Сарагосі. Робітники не отримали зброї, але все одно розпочали спротив. Репресії у цих містах та Гранаді набули

надзвичайного масштабу. Проти робітничих районів використовувалася артилерія.

Вже у цей період флот мав би переправляти легіонерів на континент. Але матроси заарештували бунтівних офіцерів і не поплили до Африки.

Дещо іншим був хід заколоту у містах старої Кастилії. Леон і Бургос здалися без бою, надто сильним тут був вплив консервативного елемента. У Наваррі ініціативу проявили карлісти і їх міліції «рекете», католицький дух цього регіону переміг тут революцію. [16]

У Країні Басків не стали вичікувати рішення уряду і місцеві міліції подавили нечисельних заколотників. На жаль через повільну реакцію та близькість військових частин, було втрачено Віторію.

У Мадриді та Барселоні почалися жорстокі військові сутички, місцевий актив ЗСТ та НКП давно готував зброю, спочатку для можливих інтербригад в Португалію. Але, зброя знадобилась у себе. Тому на відміну від інших міст, можливостей для самостійного спротиву у робітників було більше.

19 липня розпочався заколот в Барселоні, але НКП на цей момент вже контролювало місто, а як тільки Женералітат наказав озброїти профспілки, почався масовий наступ робітників на заколотників. Лідер анархістів Дурутті у цей період сказав наступне :

« Немає часу на розмови. Ми повинні діяти. Ми не хочемо ставати жертвами фашизму через параліч політиків. З цього моменту НКП-ФАІ направлятимуть боротьбу.»

Може здатися що це лише гучна заява, але ні. НКП заздалегіть мало план на випадок заколоту, кожний робітник профспілки знав куди йти за зброєю, де споруджувати барикади і які вулиці саме він бере під контроль. Такий рівень самоорганізації мас, завдав великої шкоди заколотникам. Під вечір 19 липня генерал Годед був загнаний до казарм Атарасанас. Розуміючи що допомоги чекати нема звідки, він здався. Його змусили прочитати виступ по радіо з закликом до заколотників скласти зброю. Після цього Годед і лідери місцевих фалангістів були розстріляні. Вулиці і фабрики повністю перейшли під контроль

робітників. У навколишні міста одразу ж вирушили колони партійних та профспілкових міліцій щоб запобігти переходу цих міст до рук заколотників.

В Мадриді заколот також розпочався 19 липня, почався він з казарм Монтанья. Але вже озброєні самотужки робітники оточили казарми, та взяли їх штурмом. Надвечір 19 липня уряд офіційно дозволив роздати робітникам зброю. Не очікуючи рішень уряду та ще не сформованого генштабу, партійні міліції розпочали рух спрямований на те щоб не дозволити оточити та увійти до Мадриду ззовні. Розпочався наступ на Гвадарраму

Цікавими є спогади одного англійця що в ті дні перебував у Мадриді :

«Група чоловіків – членів клубу любителів доміно – вирішає вступити до лав народної міліції та обирає командиром секретаря їх клубу (тому що він знає особисто кожного учасника) і кращого гравця (адже всі ним пишаються). Парикмахери пригороду Мадрида також хочуть вступити до міліцій та обирають командиром одного з парикмахерів за те, що його брат служив в армії, а у нього є золота медаль. Та обставина що медаль видано за стрижку, не має для них жодного значення. Обидві групи направляються у військове міністерство, де з'ясовують що їх там не чикають, і що їм не до них. Тоді вони вирушають на війну самостійно – до приміщення політичної партії чи профспілки, до яких вони належать і отримують гвинтівки ... а можливо і кілька кулеметів. Після цього вони шукають якийсь транспорт і вирушають на війну»[18]

Таким чином гуртувалася міліційна армія, в той час як армія республіки фактично розпалася.

Як підсумок можна зазначити. Якби заколотники справді діяли одночасно, то навіть робітники Барселони та Мадриду не встигли б зреагувати, адже як тільки стало відомо про події в Мелільї НКП одразу ж мобілізувало весь свій актив, це саме стосувалося і ЗСТ. І навпаки, як би ще в Марокко уряд не зволікав, і видав зброю робітникам, територія заколоту обмежилась би Наваррою та старою Кастилією. В Таких обставинах розпочалася війна та революція в Іспанії.

4.2. Липень 1936 – травень 1937 року

В липні 1936 року, заколот спровокував те, чого так боялися заколотники. І що можливо не сталося б без такого сильного подразника. Розпочалась революція.

НКП на місцях ініціювала експропріацію земель та виробництв. У війську царувала повна демократія. З вулиць зникли будь-які згадки про буржуазне, а тим паче аристократичне минуле Іспанії. Проте офіційно, республіка гальмувала соціалістичні перетворення в Іспанії. У розмові з радянським кореспондентом Кольцовим було видно невдоволення лівого крила соціалістів позицією уряду Хіраля відносно міліцій та соціалістичних перетворень. Критикувалося і стремління КПІ приборкати міліційне військо. Ларго Кабальєро вважав що утворення регулярної армії призведе до згортання і поразки революції. Ось уривок з цього інтерв'ю Ларго Кабальєро Кольцову:

«Він прямо не заперечує і на це починає лаяти комуністів за їх стремління «все організувати, всюди поставити начальників, всьому дати прізвисько, ярлик та нумер» Він відносить зводить це до молодості керівників партії, їх самовпевненості, заснованої на успіхах та досвіді не особистому, а російських комуністів. Говорить що комуністи, допомагаючи уряду, роблять шкоду, наближають катастрофу, посилюють невдоволення мас. Робітничим партіям необхідно скоріше змести чиновників, бюрократів, міністерську систему роботи й перейти до нових, революційних форм управління.

- Маса простягають до нас руки, вимагають від нас урядового керівництва, а ми пасивні, ухиляємось від відповідальності, бездіємо.»[3]

Як неодноразово повториться у наступних революціях, соціалістичні рухи виявляться більш радикальними та революційними ніж комуністичні. Комуністи сковані міжнародними інтересами Москви, будуть цілком підпорядковані Комінтерну. Це прекрасно прослідковується у різниці дій та заяв між Хосе Діасом та Ларго Кабальєро у цей і наступний періоди.

4 вересня 1936 року, Асанья усуне уряд Хіраля, і надасть прем'єрських повноважень Ларго Кабальєро. «Іспанський Ленін» одразу ж почне енергійну роботу, сформує уряд представлений переважно його прибічниками, комуністами і навіть анархістами. Одним із перших декретів уряду Ларго, буде положення про колективізацію поміщицьких земель і латифундій. Уряд піде на великі поступки дрібним землевласникам, залишивши їм в самоуправління землю.

На території Каталонії, фактично перестав функціонувати Женералітат і був замінений коаліційним з усіх лівих партій «Центральним комітетом антифашистських міліцій», в якому були представлені РПМС, НКП-ФАІ, ЗСТ та ОСПК. Оскільки в цьому напівурядовому органі домінували прибічники робітничого контролю, то соціальний експеримент у Каталонії набув більш широкого розмаху. Наприклад на селі все було об'єднано в комуни, які на принципі вільного обміну обмінювалися своєю продукцією з міськими синдикатами. Оскільки Барселона не була центром важкої промисловості, але вдалося наладити виробництво патронів і деяких інших речей потрібних для нужд фронту. Міліції Каталонії мали утримувати весь Арагонський фронт захищаючи республіку із північного Заходу. [18]

Саме на Арагонському фронті воював великий англійський письменник Джордж Оруелл. Ось як він описує Барселону у грудні 1936 року:

«Фактично, влада в Каталонії досі належала анархістам, і революція була в самому розпалі. Для усіх, хто перебував тут із самого початку, ще в грудні чи січні вдавалось що революція вже завершувалась, але для тих хто приїздив просто з Англії, вигляд Барселони видавався нереальним та надзвичайним. Ось і я вперше у своєму житті опинився в місті де панував робітничий клас. Практично всі будівлі незалежно від розміру були захоплені робітниками й завішані червоними стягами чи червоно-чорними прапорами анархістів. На кожному будинку нашкрябані серп і молот, а також аббревіатури революційних партій. Майже всі церкви розвалені, ікони спалені. То тут, то там групи робітників розбивають церкви. На кожній крамниці й кафе виднівся напис, що оголошував

їх колективізацію. Така ж доля чекала навіть на чистильників взуття – їх коробки пофарбували у чорні чи червоні кольори. Офіціанти і адміністратори дивились вам просто у вічі й ставились як до рівних. Улесливі та навіть офіційні форми звертання тимчасово зникли, поступившись місцем простішим висловам. Ніхто не казав «пан», «дон» чи навіть «Ви», зате люди звертались одне до одного «товариш», «ти», замість «добридень» повсякчас чулося «привіт». Я на власній шкурі відчув дію цього закону, коли намагався дати чайові хлопчику-ліфтеру. За це мене добряче висповідував управляючий. Не було приватних легкових автомобілів – їх конфіскували, а інший транспорт – таксі, трамваї – перефарбували у червоні й чорні кольори. Всюди висіли плакати, їхні червоні та блакитні кольори заглушували решту оголошень, яку просто здавались плямами бруду. Вулицею Ла Рамбла, основною транспортною артерією міста, з ранку і до глибокої ночі пили натовпи людей, гучномовці гриміли революційними піснями. Найхімернішим з усього був вигляд натовпу. Видавалось, що в цьому місті геть зникли заможні класи і, окрім декількох жінок та іноземців, жоден житель Барселони не був «ошатно» одягнений. Практично всі були вбрані в грубі робочі однострої або блакитні робітничі комбінезони, чи якийсь варіант повстанського вбрання. Усе видавалось дивовижним і зворушливим. Тут було те, чого я не до кінця розумів і що мені, до певної міри, не подобалось, однак я усвідомив: тут є за що боротись.» [7, стр. 6 – 7].

Дещо осторонь від процесів соціальної революції стояла Країна Басків. Хоча колективізація на селі, там все ж таки відбулась. Консервативний уряд де Агірре не сильно журився, адже майже всі великі латифундисти все одно підтримали заколот і в колективізації їх земель навряд було щось погане. Зате національно-культурна автономія Еускаді розцвіла на повну. Національний одяг, танці, мова цього всього було так багато на вулицях, що справді вірилось у те що Країна Басків вже відокремилась. Місцеві міліції були набагато краще організовані ніж в інших територіях [10].

Паралельно процесам у республіці відбувалися зрушення і в заколотницькому стані. Генерал Санхурхо що мав очолити заколотницький уряд,

загинув в авіакатастрофі під час його спроби вилетіти з Португалії в Іспанію. Тому керував заколотниками досі Еміліо Мола. Ягуе зі своїми африканерами рушив до Естремадури, де і розбив республіканське військо. До вересня 1936 року йому вдалося деблокувати заколотницький гарнізон в Толедо, чим додатково їм вдалося зміцнити тил для наступу на Мадрид.

Через загибель Санхурхо, та ймовірну смерть Хосе Антоніо Прімо де Рівери, про дійсну долю якого не було відомо майже нічого, генералітету заколотників було необхідно обрати публічного лідера заколоту і уряду військової хунти. Мола хоч і стояв у руля заколоту, але ролі державного керманіча намагався уникати. Тоді серед найвищого генералітету Хунти, пройшли вибори. Найбільш підходящою особою для керування Іспанією виявився генерал Франсиско Франко Баамонде. Для деяких було колізією те що людина яка попередні роки стояла осторонь від політики, мала обійняти таке становище. До того ж Франко не мав такої необхідної політику якості – харизми. Але не нею одною живе політик, Франко був особисто знайомий з усіма заколотниками, і у всіх користувався повагою за його славнозвісну рішучість у складних ситуаціях, а це вартувало більшого ніж звичайна собі харизма. До того ж Франко був зручним і німецьким та італійським союзником. І як варто було очікувати, вибір генералітету повністю себе виправдав.

З 1 жовтня 1936 року Франсиско Франко було об'явлено генераліссімумом та каудильйо (рятівником) Іспанії [1]. На той час через спілкування із своїм свояком Серрано Суньєром він був більш ніж лояльним до фашистської ідеології та фалангізму. В тому ж дусі знаходилися думки і більшості іспанського генералітету. Певного характеру боргів ідеологічних надавала допомога Італії та Німеччини. Тому за основу було взято більшість пунктів фалангістської програми [12].

Але програмними положеннями та зовнішньою естетикою бунтівники і не думали обмежуватись. Тепер у них під рукою було половина Іспанії і вони почали втілювати свої ідеї в життя. У лютому 1937 року, було створено перші корпоративні структури, с тим лише нюансом що Франко на цьому етапі не

бажав розпорозуватись на безліч галузевих корпорацій, тому обмежився створенням наступних інституцій: «Делегації праці», «Агрокультури та торгівлі», «Морської та промислової індустрії». В структурі «Делегації праці» вперше в Іспанії була втілена ідея вертикальної профспілки в якій були представлені як «представники робітництва» так і представники підприємців та управлінців. А корпорація «Морської та промислової індустрії» була першим втіленням фашистського синдикату. На місцях залишалися націоналізованими найважливіші та перспективні галузі виробництва [18].

Наступним кроком було утворення єдиної партійної організації що мало «ліквідувати політику» та демократію. До весни 1937 року, після ув'язнення Хосе Антоніо Прімо де Рівери та Онесімо Редондо ІФ ХОНС керувалася Мануелем Едільєю, що був не найбільш зручною персоною. Щоб консолідувати партію довколо персони Каудильйо, необхідно було обрати більш зручну для всіх особу. Це мало забезпечити більш зручне зливання усіх правих партій. Серрано Суньеру вдалося домовитись із всіма політичними групами що були наявними в заколотницькому таборі, і з дрейфуючими без Хіля Роблеса СЕДА, і з карлістами. 19 квітня 1937 року, всі ці групи злилися в єдину ІТФ ХОНС. 25 квітня з посту голови партії було зміщено Едилью. А 4 серпня 1934 року як наслідок Франко ставав фактичним лідером і партії і держави. Головою ж Політичною хунти в партії став Серрано Суньер [13].

Ще однією важливою віхою в цьому етапі історії громадянської війни стала оборона Мадриду. Бої за місто йшли вже у передмістях. Значну роль у цій битві зіграли іноземні підрозділи з обох боків. З боку заколотників діяли італійські добровольці. З боку республіканських сил, інтернаціональні бригади. Заколотники зробили надто велику ставку на італійців залишивши їх майже на одинці під Гвадалахарою, над важливому стратегічному містечку що загрожувало Мадриду. Республіканці ж зі свого боку, зібрали і мобілізували всі наявні в місті сили. Ударний кулак міліції кількість яких сягнула 50 тис. осіб був підсилений добре підготованими інтебригадами. Стрімким ударом італійців було вибито з під Гвадалахари. Це була безперечна перемога республіки та

тріумф революції. Майже вся республіка увірвала у власну перемогу. Андре Мольро. Французький пілот доброволець та голова «міжнародного комітету проти війни та фашизму», у своєму інтерв'ю досліднику Жоржу Сорія назвав цю перемогу наслідком «Ліричної надії». Тобто колективного вчинку мас, без справжньої надії перемогти [5].

Проте в травні 1937 року розгорнулися події що поклали край як соціалістичному експерименту, так і масовій мобілізації робітничих мас. У Барселоні і Мадриді давно зростала напруга між правим крилом ЗСТ та НКП. Ще більш відчутною була напруга між НКП та РПМЄ з одного боку, та ОСМ, ОСПК з іншого. На той момент ОСПК дуже сильно зблизилася з КПІ що через позицію Комінтерну зайняв дуже помірковану стосовно соціальних перетворень позицію. Комінтерн був невдоволений популярністю не сталінського сценарію розвитку подій в Іспанії. Надто значні позиції займали анархісти та ліві соціалісти, дуже незручною для Москви та іспанських республіканців була персона Ларго Кабальєро. Щоб знівелювати фактор соціальної революції та підірвати авторитет уряду Ларго Кабальєро необхідна була провокація.[17]

3 травня, кілька національних гвардійців, начебто без наказу, вирішили захопити телефонну станцію міста Барселона яку утримували анархісти. Такі дії викликали миттєву реакцію барселонського пролетаріату. Члени НКП зайняли вулиці, їх підтримали деякі члени ЗСТ та весь актив РПМЄ. Сутички продовжувалися кілька днів, в них загинуло близько сотні осіб.

Було очевидним що це було провокація ОСПК, але ж анархісти на неї відповіли. Втім вплив анархістів був ще доволі сильним, і винними оголосили РПМЄ. Влітку 1937 було вбито Андреса Ніна, РПМЄ заборонено, всі міліційні підрозділи підкорено регулярній армії. Ларго Кабальєро було змінено персоною Негріна, що в певній мірі підпорядковувався рекомендаціям радянських спеціалістів. Робітничий контроль потроху згортався, як і колективізація що одразу ж відбилося на продовольчій ситуації.

Джордж Орвелл вважав такі дії небажанням соціалістичної революції не по радянськи з боку сталіністів. Комінтерн відчував в таких діях загрозу своєму

ідеологічному пануванню. В той же час, на його думку, це було зрадою інтересів робітників які втрачали колишню мотивацію битися за республіку.[7]

4.3. Прем'єрство Хуана Негріна, наступ на Теруель та битва на Ебро. Кінець Республіки.

16 травня 1937 року, головою уряду було затверджено поміркованого соціаліста Хуана Негріна, його кандидатуру особливо лобіювали комуністи. Вочевидь, вони намагалися взяти іспанський уряд під свій контроль і згорнути революційні процеси. Так як, Негрін збирався роззброїти профспілки та повернути частину підприємств колишнім власникам, то анархісти відмовились від пропозиції увійти до нового уряду. З боку ж соціалістів залишилися при портфелях лише помірковані представники типу Індалесіо Прієто та Хуліана Бестейро. Також до уряду увійшли комуністи, ліберали та по представнику басків і каталонців. [6]

13 червня почалась битва за Більбао. Метою захисників міста, було скоріше не утримати його, це вважалося чимось безглуздим та непотрібним у ситуації що склалася. Головною метою було прикрити відхід залишків торгового та військового флотів республіки, що базувалися в порту, прикрити відхід баскських біженці що передчували можливий шквал репресій відносно представників народу ескальдун. 19-20 червня було втрачено Більбао, це була велика політико-стратегічна перемога франкістського режиму, адже йому вдалося захопити портове місто, з розвиненою металургійною індустрією що значно полегшило надходження допомічі з Німеччини. Крім того було завдано удару по одному з центрів сепаратизму в Іспанії, що означало що Франко втілює в життя програмні цілі ІТФ ХОНС.[6]

27 травня 1937 року, республіканці під керівництвом Домінго Моріонесом зазнали поразки від сил франкістів, наступ на Сеговію зазнав невдачі. А 10 червня почався наступ на Уеску, який зазнав повного провалу. Поразка під

Уескою стала політичним стартом для остаточного злиття міліційних структур до лав Народної армії.

За пропозиції КПІ, уряд Негріна створив власну службу держбезпеки СВІ (службу військової інформації). Першою справою СВІ був розпуск РПМС та арешт лідерів. Проте замість відкритого процесу, над начебто зрадниками, агенти СВІ у співпраці з НКВС викрали, катували і вбили Андре Ніна. Негрін поспішив звинуватити КПІ, але оскільки всі слідчі органи були контрольовані КПІ то у уряду не було фактажу для дієвого звинувачення.[17] Більш того, СВІ розвернуло справжню травлю членів РПМС у тилу. Переслідувань зазнав і Джордж Орвелл, оскільки воював в інтернаціональному підрозділі у складі РПМС. Орвелл був вражений масштабом переслідування, яке не тільки ламало дух демократизму в республіці, а й заважало виконанню офіцерами з партбілетами РПМС військових функцій. Він писав що «кілька тисяч добровольців РПМС на Арагонському фронті, що кожного дня ризикували життям, були б дуже здивовані ти що вони зрадники». На думку Орвелла, що якби РПМС справді були прихованими франкістами, їм було б достатньо просто відкрити свою ділянку фронту пропустивши війська до Лериди чи Барселони.[7]

5 липня 1937 року, республіканцям вдалося взяти Брунет, проте через складність місцевості було важко розвинути Брунетську операцію. Генерал Нестеренко, що був одним з радянських військових радників, згадував з цього приводу: «Коли ми розполагали достатніми силами, умови місцевості не підходили для проведення маневрів, коли ж навпаки, умови місцевості виявлялися сприятливими, чисельність наших сил виявлялась недостатньою. Класична протилежна залежність «бойові сили – місцевість» зіграли свою роль в Іспанії [6.23]

Взагалі у своїх спогадах радянські радники та республіканські діячі надають великої ролі у відсутності значних військових успіхів, надають тому що Франко розполагав не лише власними підготовленими силами, а й майже сотисячним військом з італійців, португальців, німців не кажучи вже про більші об'єми військового постачання що його надавала Італія та Третій Рейх.

Нівелювати цей фактор за рахунок більшої підготовленості бійців та духу було дуже важко.

26 серпня 1937 року італійці взяли столицю Кантабрії Сантандер, і хоча командуючий Бастіко домовився про дачу міста на умовах недоторканості капітулянтів. Франко наказав заарештувати всіх хто прямував з Сантандера і предати їх суду трибуналів.

Увесь жовтень республіканці намагалися взяти Сарагосу. Але через невдалі рішення військового керівництва не вдалося розвинути наступ, республіканці втратили 30 тис. загиблими та 20 танків. Франкісти ж у битві за Сарагосу втратили у двічі менше.[6.80]

Всі ці операції були спробами відтягнути війська Франко від Астурії за яку билися півтора місяці. Проте ця спроба виявилася невдалою. Оборона Астурії була майже не механізована, не мала підтримки артилерії та авіації. Тому навіть героїчний опір на чолі з героєм Астурійської комуні 34го Беларміно Томасом не дав результатів. 21 листопада було підкорено Хіхон. Звісно астурійці вдалися до партизанської війни, але заводи й шахти Астурії опинилися в руках Франко. Тепер і франкісти, і республіканці контролювали по половині території Іспанії, а анклавів з обох сторін вже не існували. Утворилася єдина лінія фронту.

На кінець 1937 року, ситуація хильнулася у бік Франко. На боці Франко була 350 тисячна добре організована та рівномірно озброєна армія, кілька десятків тисяч добровольців з фашистських держав континенту. Завдяки регуляції цін, боротьбі із спекуляцією та відсутності, під страхом смерті, політичної нестабільності Франко вдалося втримати песету від інфляції. Так, на підконтрольних Франко територіях песета вартувала у 5 разів дорожче ніж у республіці. До кінця року уряд Франко визнали найбільші католицькі країни світу, Бельгія, Великобританія. Встановлення дипломатичних відносин сприяло відношенню торгівлі. До того ж якщо тих хто визнав уряд Франко ставало більше, то уряд Народного фронту стикався із все більшою ізоляцією. До того ж європейські країни звернули свою увагу на кризу довкола Судет, сперечатися з

Гітлером ще й стосовно Іспанії ніхто не хотів, а отже і поміч з боку Німеччини становилася менш прикритою ніж раніше.

17 грудня розгорнувся наступ на Теруель, вперше за довгий проміжок часу республіканцям пощастило і з ініціативою, із кількісною перевагою. Кістяком наступу стала Маневрена армія на чолі з Хуаном Сарабією. Новостворений підрозділ виклався на повну, йому вдалося відбити спроби генерала Варели деблокувати Теруель. 7 січня 1938 року Теруель капітулював. Це визвало неабиякий оптимізм в республіканському таборі. Проте, необережність дорого вартувала Прієто. 17 лютого генералу Ягуе вдається за сприятливих погодних мов стрімким ударом вийти до Теруелю. Індалесіо Прієто вирішив не захищати місто. Те що здавалося довгоочікуваною перемогою, виявилось гіркою поразкою яка вартувала республіканцям 55 тисяч життів. Індалесіо Прієто після цього охопила паніка, психічний стан воєнного міністра відверто шкодив військовим діям. Накази віддавалися не своєчасно, рапорти плуталися, у військовому міністерстві розпочався справжній хаос.

До середини травня 1938 року франкістам вдалося вийти на Каталонію та наблизитися до Барселони. Почалися бомбардування Барселони авіацією італійців. Тут знову проявилася та незламність Негріна, за яку його терпіли навіть анархісти. Негрін застерезив Муссоліні що продовження бомбардувань Барселони, призведе до бомбардувань Генуї. Інтенсивність бомбардувань з боку італійців значно знизилась. Іншим рішенням Негріна була відставка І. Прієто через те що він відкрито говорив про поразку і необхідність сепаратного миру. Слід правда розуміти що сам Франко цього миру не пропонував. Хоча демонстративні рухи до перемов з боку Республіки все ж були, 1 травня 1938 року було опубліковано «13 пунктів» якими хотіли обмежитися у своїх діях республіканці.[16]

В ніч на 24-25 липня, республіканці форсували річку Ебро, і завдали контрудару наступаючим на Валенсію військам франкістів. Удар був настільки сильним що армії республіканців вдалось просунутись за день на 20-40 км, захопити 100 артилерійських орудій та 500 кулеметів. На це Ягуе відповів своїм

контрударом. Бої на Ебро затягнулися на три місяці. Республіка втратила 70 тисяч осіб вбитими і полоненими, але змогла тимчасово втримати Валенсію. Франкістам же вдалося вимотати республіканські війська що не змогли розвинути наступу, а на подібну нову операцію у них не лишалось сил.

23 грудня 1938 року розпочався наступ франкістів на Каталонію. Спроби контратак зазнали невдачі і 15 січня 1939 року франкісти зайняли Таррагону. Падіння Барселони було питанням часу, спочатку барселонці збиралися обороняти місто, але за відсутності революційного запалу характерного для 1936-1937 рр. вони відмовились від цієї ідеї. Каталонці та прихильники Республіки масового виїздили до Франції. Кількість інтернованих складала приблизно 460 тисяч осіб.[6]

26 січня 1939 року було без бою взято Барселону. Поразка Республіки здавалася неминущою. Франція і Великобританія офіційно закликали уряд Негріна покласти край війні і капітулювати. Отримавши відмову, вони офіційно визнали уряд Франко і допомогли йому деблокувати Менорку з моря. В Барселоні було проведено парад, на якому урочисто було позбавлено каталонців їх автономії. Франко остаточно виконав ціль розібратись із сепаратизмом.

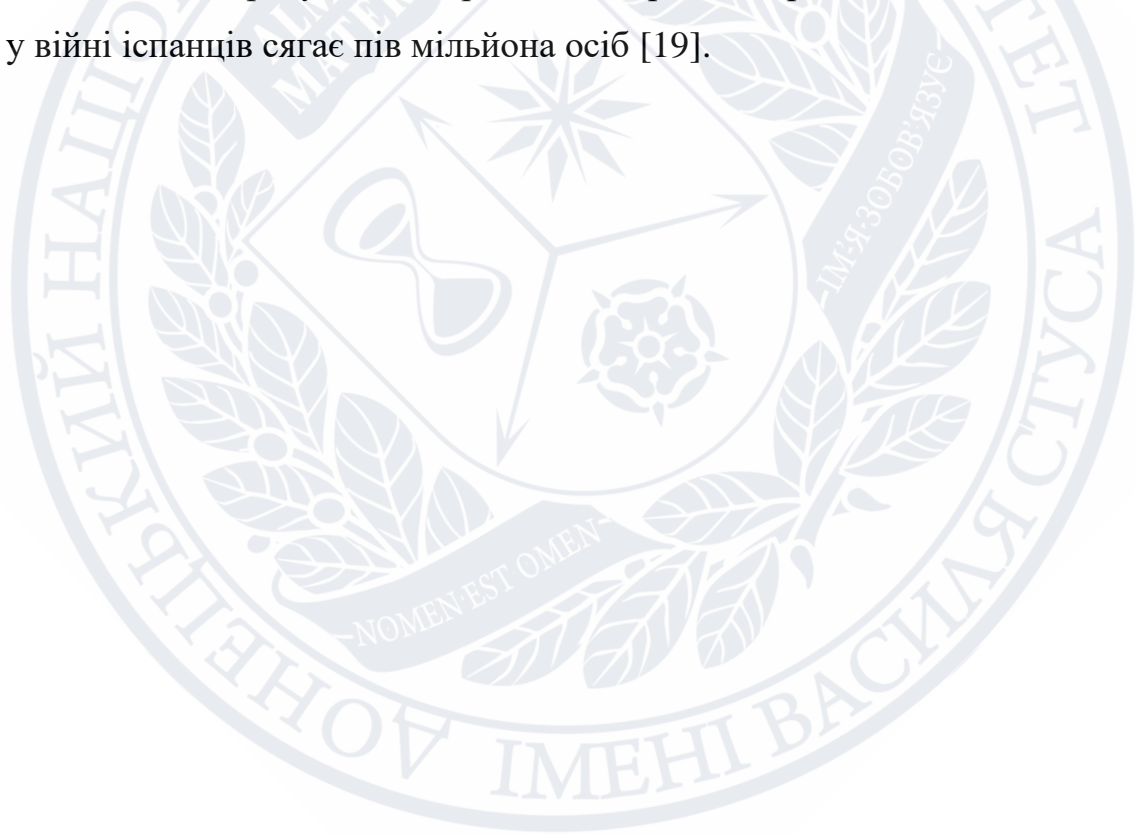
6 березня 1939 року, Хунта на чолі з Сегізмундо Касадо відібрала владу у Хуана Негріна і розпочала курс на встановлення миру за умови відсутності політичних репресій та надання можливості вільно покинути Іспанію. Але Франко надав можливість покинути Іспанію лише через Гандію і Аліканте, й то лише за умови наявності в емігрантів англійської чи французької віз. Такий порядок позбавляв безліч простих прихильників республіки можливості врятуватися від репресій.

Долорес Ібаррурі, одна з лідерів КПП звинувачує Касадо в зраді. Адже була наявна зброя як мінімум до піврічного супротиву франкістам. Даючи публічні коментарі вона неодноразово загострювала на цьому увагу[6.178]. Скоріше за все комуністична лідерка має на увазі велику війну що мала розпочатися в Європі вже через пів року. Звісно б республіка і при цьому була б розчавлена. Але у гіпотетичній ситуації результату війни аналогічному тому що відбувся

насправді, законним вважався б саме порядок республіки. І навіть якщо б не вдалося відновити безліч здобутків Народного фронту, то фашизм проіснував би в Іспанії на чверть століттям менше. Така думка багатьох діячів того періоду і істориків стосовно політичного вчинку генерала Касадо.

1 квітня 1939 року, Громадянська війна скінчилася, переміг Франко і єдина з режимом партія ІТФ ХОНС, в Іспанії запанував фашизм. З перших місяців режим відмітився значними репресіями проти республіканців. За оцінками британського дослідника Поля Престона жертвами репресій Франко стало трохи менше двохсот тисяч осіб, в той час як за оцінками розслідування ініційованого самим Франко, від рук республіканці загинуло 89 тис. осіб репресованих. Загалом же за врахуванням прямих і не прямих втрат, загальна кількість загиблих у війні іспанців сягає пів мільйона осіб [19].

РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ КОНФЛІКТУ

Жодна громадянська війна в Європі не звертала на себе стільки уваги, скільки звернула на себе Громадянська війна в Іспанії. З чим пов'язаний цей феномен? Частково з розвитком засобів ЗМІ та комунікації, тепер Сталін міг знати про рішення в кабінеті Чемберлена за довго до того як про це повідомлять світові ЗМІ. Настільки великий крок зробили технології комунікації. У порівнянні з Першою світовою війною, а тим паче з минулими століттями, Громадянська війна в Іспанії відслідковувалась просто в онлайн режимі.

Другим фактором була загальноєвропейська політична ситуація. В Росії до влади прийшли комуністи, в Італії фашисти. В Німеччині ліві програли нацистам фактично без бою, в той час як німецьким правим фрайкорам колись довелося придушити революцію. Десять перемогали фашисти, десять вони хотіли перемогти. Десять перемогали соціалісти чи соціал-демократи, при цьому програвали фашисти. У всіх політичних сил Європи було відчуття пограничного стану, ніхто не знав в якій країні він завтра прокинеться. В Німеччині та Італії де комуністичні та соціалістичні партії були найчисельнішими у світі, перемогли фашисти, і вони з цим нічого не зробили. У Франції переміг Народний фронт, і місцеві фашисти не дали бою. А Англія (точніше її істеблішмент) настільки боялася революції що ладна була допустити приходу фашистів, місцеві лейбористи боялися проснутися в іншій країні. Вся Європа була наелектризована.

І тут сталася Іспанія, про яку і думати геть забули. Тут фашисти дали бій комуністичній загрозі. Тут же демократичні та прогресивні сили дали відсіч чорній чи коричневій чумі. Іспанія стала кумиром ідеологічних фанатиків всієї Європи.

Зазвичай іноземний фактор зводять до бездії Великобританії чи Франції, або до обкатки озброєнь Союзу та Німеччини. Але на наш погляд, це питання дещо ширше якщо виходити за рамки інтересів і поглядів представників політичних та фінансових еліт Європи. Громадянська війна в Іспанії, це

громадянська війна Європи. Італійські інтебригадисти та німецькі пролетарі помстилися фашистам на чужій землі, в той же час по інший бік барикад були французькі чи німецькі фашисти обуренні пошестю червоної чуми. Звичайні європейці воювали одне з одним на іспанській землі, даючи шанс іспанцям втілити те, що їм втілити вдалося і тоді вони хотіли цим поділитись, або не вдалося і вони хотіли щоб вдалося хоч десь. Саме цей фактор інтернаціоналізації конфлікту, на мою думку, є не менш важливим ніж участь великих держав.

Тепер подивимося на дії Великобританії та Франції. Великобританія одразу ж удалася з конфлікту. Причиною цього була революція, що почалася після заколоту. Адже від Іспанії залежало 40% імпорту залізної руди Великобританії, у Країні Басків були зосереджені і виробництва підпорядковані англійському капіталові як і по всій Іспанії.[10] Звісно Великобританії був вигідний дореволюційний статус кво, тому усунувшись від підтримки республіки, Великобританія вичікувала коли республіку зметуть. Як покаже наступний досвід, що будь-який «нейтралітет» відносно правих сил в Європі означатиме мовчазний дозвіл. У Жоржа Соріо є цікаве інтерв'ю з цього приводу яке яскраво висвітлює дане питання:

«Жорж Соріа. Великобританія лобіювала «Невтручання» з мотивів зовнішньої чи політики внутрішньої?

Андре Мальро. Про це у мене немає думки. Я досі сам себе питаю. Ми довго говорили на цю тему з Ейнштейном, і він також не знаходив відповіді. Так в кінці наших бесід він сказав мені наступне: «Можливо причина тут не дуже складна : наявність очевидної змови. Очевидної змови буржуазії» Ви розумієте, що він хотів сказати. В решті-решт, чому б англійському герцогу не бути солідарним з герцогом Альбою? Це пояснення його не задовольняло, воно було занадто простим. Але він додав: «Прості пояснення, необов'язково помилкові».

Хочу, з іншого боку, підкреслити, що, коли після Визволення я зустрівся з Леоном Блюмом, він розповів мені про перемовини, які вів у Лондоні 23 липня 1936 року з прем'єр-міністром Стенлі Болдуїном відносно підготовленої у

Франції відправки зброї республіканському урядові : «Я відчув перед собою стіну. І тоді я зрозумів, що мені її не проламати».

Жорж Сорія. Андре Блюмель – начальник канцелярії в кабінеті Леона Блюма, якого я довго про це розпитував, - твердо заявив мені, що по поверненню з Лондону голова французької ради міністрів говорив про те, як британський уряд попереджав його від будь-яких постачань зброї республіканцям, дозволив собі навіть сказати, що франко-британська угода може бути розірвана у випадку конфлікту з Італією та Германією

Андре Мальро. Таке враження зберіглось і у мене від тої зустрічі з Леоном Блюмом, а саме що він відчув крайньо сильний англійський тиск. Це, безперечно, пояснить проблему зародження політики «Невтручання» [5].

Далі, щодо участі в цьому процесі СРСР. Тут велику роль відігравало два фактори. Геополітичний та ідеологічний. З одного боку, Радянський союз був не проти появи нового союзника у Західній Європі. З іншого не хотів сваритися з Великобританією та Францією. Ідеологічний фактор полягав у тому, що ігнорувати революційні події СРСР не міг, це б відвернуло комуністичні партії від Комінтерну та завдало б сильного удару по репутації СРСР як першої і направляючої соціалістичної держави. Тому, спостерігаючи за відсутністю «Невтручання» з боку Португалії, Італії та Німеччини, Сталін піддався на вмовляння Дімітрова надати військову допомогу.

Допомога мала надійти адресно, а військова присутність обмежитись інструкторами та спеціалістами.

Не стояв і осторонь фактор контролю над Іспанією. Адже революція там розвивалася не за звичним Сталіну сценарієм, і протиречила міжнародній грі Комінтерну. Тож разом із спеціалістами та щирими інтербригадистами, Іспанію наповнила агентура метою якої було спрямувати революцію в потрібне русло. Так першочергове зброю отримували комуністичні міліції, що робило їх помітніше на фоні обірваних міліціонерів РПМС чи ЗСТ. Яскравою була також справа проти Ларго Кабальєро, рішення на 5 пленум ЦК КПП спустили просто

зверху з Комінтерну. З цього моменту КПІ активно просувало відставку Ларго Кабальєро. А вбивство Андреу Ніна взагалі відбулося руками бійців НКВС.[17]

Це з одного боку, а з іншого допомога Союзу була доволі великою. Генерал Батов так оцінював об'єми допомоги республіці:

Військових літаків – 806, танків – 362, броневих автомобілів – 120, артилерії всіх калібрів – 1555 одиниць, гвинтівок – близько 500 тис., гранатометів – 15 113, авіаційних бомб – близько 110 тисяч, снарядів – 3 400 000, гранат 500 тис., патронів для гвинтівки – 862 мільйони, пороху 1500 тонн.

В людях це: льотчиків – 772, танкістів – 351, загальновійськових радників та інструкторів – 222, моряків – 77, артилеристів – 100, технічних спеціалістів – 52, інженерів та авіаційних техніків – 130, св'язистів – 130, військових переводчиків – 204 осіб [6].

За схожими мотивами що й Радянський союз, діяли і нацисти з фашистами. Їм потрібен був союзник під боком у Франції та Великобританії. До того ж, ідея боротьби із комунізмом нікуди не ділася. Тому об'єми допомоги франкістам були просто титанічними.

З боку німців: 50 тисяч контингенту військ, в тому числі і 5,5 тис. пілотів «Кондор», 180 танків та невідому кількість інших комплектуючих.

Італійці : 150 тис. військового контингенту, 1000 літаків, 950 одиниць бронетехніки, 7633 автомобілів, 2 тис. артилерійських одиниць, 241 тис. гвинтівок, 7,5 млн снарядів, 17 тис. авіабомб, 2 підводних човни та 4 есмінці.

Португальці прийняли на себе велику частину транспортних затрат та поставили 12 тисяч осіб у складі Легіону Варіатос.[16]

Як ми бачимо, лише італійські витрати на цю війну у двічі перевищували поставки СРСР, до того ж це враховуючи щоне все що вирушало до республіки, туди доїхало. Проти радянських судів італійці вели підводну війну.

Такими були реалії міжнародного контексту війни.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі були опрацьовані досягнення істориків, політологів та спеціалістів з міжнародних відносин у дослідженні політичної історії Іспанії XX століття та Громадянської війни в Іспанії. Крім того, були досліджені наративні джерела, плакати, періодична преса, репортажі та мемуарні джерела, програмна та урядова документація того періоду. Аналіз дає можливість усвідомити масштабність цієї події для світової історії, та унікальність феномену соціальних практик та програм тієї епохи. У чому ж полягає унікальність і важливість такого явища як Громадянська Війна в Іспанії?

1) На відміну від послідуєчих військових конфліктів, як то Друга Світова, що також були ідеологізованими, Громадянська війна в Іспанії була набагато більш ідеологізованою. Адже в корінні рішень людей взятися за зброю лежали не лише якісь матеріальні моменти чи необхідність вижити, а й політичні і філософські позиції населення. Карлісти у Памплоні липня 1936 року, виходили в першу чергу тому що республіка на їх думку чавила їх релігійні цінності. А робітники Барселони у травні 1937 року, підняли зброю на колишніх товаришів, тому що виведення підприємств з робітничого контролю та роззброєння мас, неодмінно вело до придушення свободи в їх розумінні.

2) Громадянська війна в Іспанії стала шансом для політичних радикалів з усієї Європи відігратися за свої поразки в рідних країнах. Італійські і німецькі робітники були принижені поразкою без бою у своїх країнах, і отримали можливість дати бій в Іспанії захистивши справжню революцію. Схожу можливість отримали, наприклад, і російські білоемігранти захищаючи світ, від так званої червоної загрози.

3) У період від заколоту до середини 1937 року, було реалізовано всі соціалістичні та синдикалістські устремління іспанського пролетаріату. Іспанія стала не лише місцем де синдикалізм отримав найбільшого розвитку, а й місцем де він був реалізований в масштабах як мінімум Каталонії. Вперше в історії людства, було утворено соціалістичний сектор існування на егалітарних основах,

який проіснував близько року і був вимушений загинути під напором сил внутрішньої і зовнішньої реакції.

Історичний шлях Іспанії сформував стільки протиріч, що навряд чи вони могли бути вирішені мирним шляхом чи завдяки механізмам ліберальної демократії. Вирішення кричущих проблем було невідкладним, і в той же час зачіпало безліч чийхось інтересів, що викликало конфлікт і стан безперервної політичної кризи. Кожна із сторін бачила свій вихід із цих протиріч, і в боротьбі цих сил синтезувалися нові форми виходу зі стану кризи. Найбільш радикальними і вірогідними були фалангізм та анархо-синдикалізм. Фалангізм не ігнорував ті проблеми, які намагалися не бачити інші консерватори, тому в ситуації загальної напруги народилися ідеї виходу із кризи. Поряд з ідеєю суспільства без класової борні, все ж існували і детально розроблені механізми вертикальних синдикатів та боротьби із нерівністю на селі. Анархо-синдикалізм в свою чергу став уособленням боязні загибелі революції під гнітом авторитаризму революційних партій як це сталося в Росії, тому зробив ставку на повністю горизонтальне суспільство від кожної оселі до організації війська.

Отже, у підсумку роботи можна зазначити, що історія Громадянської війни в Іспанії є справді унікальною. Кожна із сторін конфлікту, реалізувала свої програмні устремління. Анархо-синдикалісти цілий рік мали можливість реалізовувати свої синдикалістські принципи, що існували навіть у міліційному війську. Якщо свої ідеали в певній мірі змогли реалізувати анархісти, чи варто говорити в якому енергійному стані перебували соціалісти що змогли не тільки виконати свою програму, а й певною мірою перевиконати. КПІ, також отримала змогу реалізувати сталінське бачення революції за період прем'єрства Хуана Негріна. Баскські патріоти, лише на рік, але все ж відчували смак фактичної незалежності, цей досвід і досі несе певний відбиток на басконській самосвідомості. І в решті-решт, переможці, ІТФ ХОНС більше ніж на 30 років отримали змогу реалізовувати своє бачення розвитку Іспанії, звісно вони не змогли позбутися класової боротьби, але все ж таки реалізували більшість

пунктів програми ще під час Громадянської війни. В цьому власне і полягає відмінність цієї громадянської війни, від всіх інших що були до і після неї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. О.П. Іваницька «Франко – каудильйо Іспанії.» Політична біографія. – В.: Творчо-виробничий підрозділ «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2002,- 424с.
2. Луиджи Лонго «Галло» Интернациональные бригады в Испании – М.: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР,1960, - 383с.
3. Кольцов М. Е. Испания в огне. Т 1. Испанский дневник. Кн. 1-2 (7ноября – 30 дек. 1936г.). – М.: Политиздат,1987. – 351с., ил.
4. Іваницька О. П. Новітня історія Іспанії в життєписах королів. Альфонсо XIII – король парадоксів. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. – 232 с.; ілюстрації
5. Сория Ж. Война и Революция в Испании. 1936-1939: В 2 т. Т 1.: Пер. с фр./Вступ. ст. и ред. С.П. Пожарской. – М.: Прогресс, 1987. – 248 с.: ил.
6. Сория Ж. Война и Революция в Испании. 1936-1939: В 2 т. Т 12.: Пер. с фр./Предисл. Э.Генри. – М.: Прогресс, 1987. – 328 с.: ил.
7. Орвелл, Джордж. Данина Каталонії: історична мемуаристика/Джордж Орвелл; з англ. пер. І. Савюк. – К.: Вид-во Жупанського, 2019. – (Майстри світової прози). – 240 с.
8. История Испани т.1 /Рафаэль Альтамира-и-Кревеа. – М.: МГУ.,1951
9. The Basque history of the world/ Mark Kurlansky., - USA.: Walker Publishing Company,inc, 1999
10. Баски в борьбе за свою национальную независимость/ И. Трайнин. – М.: Партиздат ЦК ВКП(б)., 1937.
11. Политическая история Испании XX века: Учеб,пособие/ Г.И. Волкова, А.В. Дементьев. – М.: Высш.шк.,2005. – (XX век. Политическая история мира). – 191с.
12. Франсиско Моренте. Испанская фаланга, фашистские диктаторы и Гражданская война(1936-1939)/Фашизм и диктаторские режимы в Иберийских странах/ журнал «Берегиня» №4/ пер. с исп. М. В. Шурупова. – М. 2014 – 289-299 с.

13. Жоан Мария Томас. Единая партия Франко. /Фашизм и диктаторские режимы в Иберо-Америке / Берегиня.777.Сова. 2014 №4. пер с исп. Е.Ю. Богуш. – 215-220 с.

14. М.С. Орехова. Гражданская война в Испании (1936-1939) в Германской пропаганде/ Серия История. Политология/ Научные Ведомости №8. – М.: Научные ведомости, 2016. – 70-74 с.

15. А. А. Глазов. Путч 17-18 июля 1936 г. и возвышение Ф. Франко в начале Гражданской войны в Испании/ Вестник РУДН, серия Всеобщая история №1. – М.: - 2016 с.

16. Томас Хью. Гражданская война в Испании. 1931-1939 гг. / Пер. с англ. И. Полоцка. – М. ЗАО Центрополиграф, 2003. – 573 с.

17. Солано Вилебальдо Против Франко. против Сталина: Рабочая партия марксистского единства (ПОУМ) в испанской революции и гражданской войне (1936-1939). Пер. с фр. / Вступ. ст. Д. Галлина. Изд. стереотип. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2017. — 208 с.

18. Шубин Александр Владленович Великая испанская революция. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. — 640 с.

19. Preston P. The Spanish Holocaust: Inquisition and Extermination in twentiethcentury Spain. – N.Y.: Norton & Co, 2012. – XX, 700 s.

20. Carmichael C. The need to record the past // J. of contemporary history. – L., 2016. – Vol. 51 (2). – S. 436–438.

21. Blaney G.Jr. Violence, continuity, and the Spanish State: some considerations // J. of contemporary history. – L., 2016. – Vol. 51 (2). – S. 413–419.

22. Дамье В. В.. История анархо-синдикализма: Краткий очерк / Предисл. Д. И. Рублёва. Изд. 2-е испр. и доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 151 с.

23. Эренбург Илья. Испанские репортажи 1931-1939. Предисл. П. И. Батов. – М.: Воениздат, 1984 – 212 с.

24. https://archive.org/stream/Twenty-sixPointManifestoOfTheSpanishFalange/ProgramOfTheFalange_djvu.txt